Innhold:

PLANLEGGING I ØST OG VEST

SMÅBEDRIFTENES PLASS I INDUSTRIUTVIKLINGEN

RASJONALISERING I HANDELSFLÅTEN

SOSI-A-TETSNYTT

EKSAMENSRESULTATER

SOSIALØKONOMEN

1 - JANUAR 1966 - ÅRGANG 20

«Øst og Vest — og avanserte planleggingsmodeller» var tittelen på et foredrag professor dr. philos. Ragnar Frisch holdt i Sosialøkonomisk Samfunn den 5. oktober 1965. Dette foredraget har gitt grunnlag for en artikkel over samme emne, og i dette nummer trykker vi første del av denne; den er i det alt vesentlige likelydende med nevnte foredrag.

Professor Frisch gir her en beskrivelse av det økonomiske systemet i Sovjet og utviklingen av dette, fra de første nasjonaliseringsforsøkene etter revolusjonen i 1917 til de reformforsøkene og «Libermanismen» som vi nå er vitne til gjør seg gjeldende. Hans kritikk av det økonomiske system i Sovjet er skarp, og først og fremst kritiserer han at den økonomiske politikken har vært så sterkt kvantumsorientert og så lite kvalitetsbevisst.

De nye forsøkene vi er vitne til er et skritt i riktig retning, mot mer kvalitetsbevissthet, men det er enda langt igjen til at man kan si at det er en rasjonell og god økonomisk planlegging som drives, sier professor Frisch. På den annen side avkrefter professor Frisch påstandene om at de nye reformene i den økonomiske politikken, som går ut på å la profitten spille en større rolle enn før, innebærer at den nye sovjetiske økonomiske politikk er et skritt bort fra planøkonomi og i retning av en mer vestlig og «kapitalistisk» politikk. Det som nå skjer er ikke en flukt bort fra den sosialistiske planøkonomi, men en rasjonalisering av den sosialistiske planleggingsteknikken, hevder professor Frisch.

Annen del av artikkelen vil følge i et senere nummer.

☆

Vi har fått ekspedisjonssjef Odd Göthe i Industridepartementet til å gi en bred analyse av de mindre bedrifters plass i industriutviklingen. Artikkelen bygger på et foredrag holdt i nov. 1965 på Administrativt Forskningsfonds Venners årsmøte.

Artikkelen starter med en diskusjon av begrepet «småindustri». Ekspedisjonssjef Göthe hevder her at begrepet må gis en langt videre definisjon enn det som har vært vanlig i Norge. «Småindustri» er noe vesentlig mer enn bedrifter med inntil 5 ansatte. Vi kan trygt regne med alle bedrifter med under 50 ansatte som et generelt størrelsesmål for «småindustri» i Norge.

«Småindustri» får derved en helt annen dimensjon enn det vi vanligvis legger i begrepet.

Artikkelens forfatter peker videre på at vår tid er preget av «management of change». Kravet til omstilling til ny teknikk, — både produksjonsteknikk og organisasjonsteknikk — er det en bedriftsleder stadig står overfor. En undersøkelse som nevnes viser her at størrelsen på en bedrift ikke er avgjørende for om den skal overleve, men hvorvidt den har funnet frem til den optimale størrelse på de enkelte funksjoner som den har bygget ut.

Ekspedisjonssjef Göthe kommer så inn på den aktuelle diskusjon om det i dag finner sted noen forskjellsbehandling av store og små industribedrifter. Dette drøftes ut fra finansieringsspørsmål, skattespørsmål, samarbeidsspørsmål og spørsmål om koordinasjon med våre forskningsinstitutter.

Som en konklusjon kan vi si at det ikke er spørsmål om vi bør satse på store eller små bedrifter, men på de industriområder hvor vi mener vi har forutsetninger. Og det er ikke behov for en politikk som retter seg spesielt mot små bedrifter fordi de er små. Hovedmålet for industripolitikken må være lønnsomme og konkurransedyktige bedrifter.

☆

I en artikkel om rasjonaliseringsarbeidet i handelsflåten stiller cand. oecon. Rolf Hasselgård følgende spørsmål:

Hvordan ville De reagere hvis De var bedriftsleder og gjennom offentlige påbud fikk beskjed på hvor mange ansatte det skulle være i bedriften? Videre ga dette påbud en meget spesifisert oppstilling over den enkelte ansattes utdannelse og arbeid.

Ut fra de tidligere gjeldende bemanningsregler gir artikkelen en gjennomgang av det rasjonaliseringsarbeid som har funnet sted ombord i den norske handelsflåte, og vi får en oversikt over de besparelser som her vil bli mulig gjennom en nyorganisering av arbeidet ombord.

☆

Statsminister Per Bortens nyttårstale har gitt grunnlag for noen betraktninger i dette nummer. Videre vil en finne en omtale av et kurs som Opplysningsinstituttet for fritt næringsliv har arrangert for sosialøkonomiske studenter nylig. Eksamensoppgaver og -resultatene ved Sosialøkonomisk Embetseksamen høsten 1965 vil en også finne gjengitt, samtidig som dette nummer også inneholder annet småstoff.

1 | 66

JANUAR

SOSIALØKONOMEN

Ansvarlige redaktører:
Tore Lindholt
Bjørnulf Sandberg

Redaksjonsmedlemmer:
Dag Bjørnland
Harald Fure
Åge R. Sørsveen

Redaksjonsutvalg:
Underdirektør Paal Bog
Byråsjef Erik Botheim
Konsulent Johan Frøland
Amanuensis Kåre Gisvoll
Kontorsjef Eskild Jensen
Cand. oecon. Kristen Knudsen
Konsulent Per Polden
Cand. oecon. Jon Rikvold
Cand. oecon. Kjell Storvik
Cand. oecon. Bjørn Tryggeset

INNHOLD

Side

Ragnar Frisch:
Øst og Vest — og avanserte planleggingsmetoder 3

Rolf Hasselgård:
Rasjonaliseringsarbeidet i handelsflåten 11

Litt av hvert 14

Odd Gøthe:
De mindre bedrifters plass i industriutviklingen 16

Sosi-A-tetsnytt 27

Eksamensoppgaver høsten 1965 28

Eksamensresultater høsten 1965 ..... 3. omsl.side

SOSIALØKONOMEN

Utgitt av Sosialøkonomisk Samfunn.

Utkommer med 10 nummer pr. år og sendes gratis til foreningens medlemmer.

Adresse: Frederiksgt. 3, Oslo 1

Abonnementspris kr. 30,—
pr. år. Enkeltnummer kr. 3,—

Lønnsoppgjør og ekspertutredninger

Vi har nå fått et utredningsutvalg av frittstående økonomiske eksperter, som på grunnlag av tilgjengelige data skal vurdere det økonomiske grunnlag i forbindelse med kommende inntektsoppgjør. Ekspertgruppens utredning skal være et konfidensielt arbeidsdokument som skal være Kontaktutvalget og de forskjellige parter til hjelp under lønnsoppgjøret. Det har imidlertid blitt understreket flere ganger — senest av statsminister Per Borten i hans nyttårstale i radio og fjernsyn — at gjennomføringen av tariffrevisjonen som før må skje under partenes fulle ansvar.

Hvor detaljert komitéens utredning skal være vet vi ikke, men en kan vel regne med at ekspertenes oppgave i denne saken vil bli å utrede hvor mye det maksimalt er forsvarlig å gi i lønnsøkning, når en ønsker å unngå en for sterk prisstigning og andre uheldige virkninger for landets økonomi.

Det kan med en gang fastslås at dette er ikke noe enkelt spørsmål å gi svar på, selv for eksperter. Det er i det hele tatt tvilsomt om det overhodet kan gis noe absolutt og ubetinget svar på et slikt spørsmål. Forholdet er jo det, at hvor store lønnstillegg det er forsvarlig å gi vil være avhengig ikke bare av tingenes tilstand i økonomien, men også i høy grad av den økonomiske politikk som føres. Og hvor aktiv økonomisk politikk som føres på dette felt til enhver tid er den ikke minst viktige side av saken. Det kan derfor også være grunn til å sette et spørsmålstegn ved i hvor sterk grad den til enhver tid sittende regjering kan fraskrive seg ansvaret i forbindelse med uheldige bivirkninger av et lønnsoppgjør.

På denne bakgrunn vil en slik utredning fra «vise menn» for det første sannsynligvis bli basert på diskutable forutsetninger og avgitt med sterke forbehold. Og for det annet kan det også reises tvil om selv eksperter vil kunne komme til enighet om noe mer enn en nokså generell uttalelse.

Det som imidlertid har gjort oss mest betenkt i denne saken er at en ekspertutredning om det økonomiske grunnlag for avgjørelsene, i dette for alle samfunnets medlemmer så viktige spørsmål, skal være konfidensiell. Burde det ikke være en selvfølge at folk ble gjort kjent med ekspertenes syn på vårt lands økonomiske stilling med hensyn på et slikt stort lønnsoppgjør. Spesielt synes dette oss å være naturlig på bakgrunn av hvor sterkt det har vært understreket at dette er en uavhengig ekspertkomités utredning — mest mulig fri for personlige vurderinger og politisk slagside — om en sentral og viktig sak av avgjørende betydning for de enkelte gruppers muligheter for å øke sin materielle levestandard.

Hvis vi for et øyeblikk tenker oss at vi hadde en komité av tre andre økonomiske eksperter, — ville en slik alternativ gruppe av vise menn ha kommet med en i det alt vesentlige likelydende utredning? Det er mulig, men på ingen måte sikkert; til det er problemkomplekset altfor infløkt. Og da er det vel tvilsomt å la en slik utredning være konfidensiell, når det er sannsynlig at den vil bli referert til som det faglige grunnlag hvorpå beslutningene er fattet.

Det synes oss derfor å være et rimelig krav at en slik utredning ble offentliggjort, — også om en skal feste lit til at oppgjøret faktisk skjer under partenes hele og fulle ansvar, slik at andre deltakere kan fraskrive seg ansvaret for resultatet og virkningene av dette.

Det nye System/360 Modell 20

Modell 20 er et hullkortorientert datasystem som vil gjøre overgangen til EDB enklere, tryggere og mer økonomisk enn noen gang tidligere.

Lett overgang

Hullkortarkivene i Deres data-avdeling kan opprettholdes, likeledes rapportenes utseende. Manuelle systemer kan lett tillempes Modell 20.

Enkel programmering og betjening

Enkle og lettlærte programmeringshjelpemidler stilles til disposisjon. Enhver som kjenner hullkortteknikk kan uten vanskeligheter gå over på Modell 20.
Personell uten erfaring fra maskinell databehandling trenes hurtig på IBM-skolen. Denne er en del av IBM's service.

Mindre plass

Kravene til kontorplass er meget beskjedne. Modell 20 er et kompakt system som erstatter tabulator, kollator, oversetter, reproducer og kalkulator.
De trenger ikke koblingsbord og plass for slike.

Enklere og hurtigere

Flere hullkortregistre behandles i ett kortgjennomløp med høye hastigheter. *En helt ny enhet* leser to registre med 500 kort pr. minutt, huller og oversetter kort, og sender dem ut i én av 5 lommer — alt i én operasjon.
En ekstra kortleser arbeider med hastighet opp til 1 000 kort pr. minutt.

Datakommunikasjon

Modell 20 tar også hensyn til ønsket om direkte forbindelse til og fra andre IBM datasystemer ved spesialutstyr for tilkobling til det offentlige telekommunikasjonsnett.
Avstander er ikke noen begrensning.

Ledelsens verktøy

Systemet vil gi ledelsen mer avanserte og økonomiske rutiner og løsninger, resultater raskere ut, bedre oversikt — og større muligheter for hurtige avgjørelser.

TA KONTAKT med nærmeste IBM-kontor hvor De vil finne en erfaren konsulent som kan diskutere Deres problemer og klarlegge de fordeler IBM System/360 Modell 20 vil gi Dem.

INTERNATIONAL BUSINESS MACHINES A.S Haakon VII's gate 2, Oslo - Tlf. 41 77 45

Avdelingskontorer: Bergen 18 155 • Trondheim 28 056 • Stavanger 27 514 • Porsgrunn 52 703 • Sarpsborg 52 311

IBM SYSTEM/360 MODELL 20

Øst og Vest — og avanserte planleggingsmetoder

AV PROFESSOR DR. PHILOS. RAGNAR FRISCH

Ragnar Frisch:

Cand. oecon 1919. Dr. philos. i 1926 på avhandlingen «Sur les semi-invariants et moments employés dans l'étude des distributions statistiques». Professor i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo fra 1931 til 1965. Bestyrer av Universitetets sosialøkonomiske institutt fra 1932 til 1965.

Sosialøkonomisk Samfunn er den økonomiske forsamlingen i Norge som jeg aller helst snakker i. Jeg føler meg betydelig mer hjemme her blant de unge enn blant de «mer modne» økonomer. Jeg takker derfor for invitasjonen til å snakke her i dag.

Når jeg skal snakke om «Øst og Vest og avanserte planleggingsmetoder,» er det tre hovedtanker jeg vil bringe frem.

For det første vil jeg gå litt inn på det økonomiske systemet i Sovjetunionen og de meget omtalte tendenser til reformer i planleggingsarbeidet der og i andre østeuropeiske land. Mye av de kommentarer man hører i forbindelse med denne utviklingen er etter min oppfatning nokså overfladiske.

For det annet vil jeg si noen få ord om de vestlige resonnementer om frikonkurransens fordeler og herunder også gi noen kommentarer til vestlige journalisters glade tro på at nå er også Sovjet og de østeuropeiske landene for full fart inn i et økonomisk system bygget på den fri markedsøkonomi, en markedsmekanisme av den gamle sort.

For det tredje skal jeg forsøke å vise at man både i øst og vest er tilbøyelig til å overforenkle problemstillingen og hengi seg til troen på at det samfunnsøkonomiske problem kan løses etter noen enkle prinsipper. Problemet er i virkeligheten mye vanskeligere og kan bare mestres ved en vitenskapelig oppbygget og meget avansert planleggingsteknikk, som — jeg kan gierne si dessverre — må bli atskillig mer dyptgående enn de planleggingsmetoder man har drevet med hittil i øst og vest.

Det er klart at jeg i et kort foredrag ikke kan få sagt alt det jeg kunne ha lyst til å si om den avanserte form for økonomisk planlegging. Jeg må nøye meg med å antyde et par av de tingene som i mine øyne er det viktigste og som man før eller senere vil bli *tvunget* til å ta hensyn til ved økonomiske planlegginger både i øst og vest.

DET ØKONOMISKE SYSTEM I SOVJET.

Først noen ord om hvorledes det økonomiske system i Sovjet har utviklet seg i tiden fra slutten av første verdenskrig. Dette har ikke bare historisk interesse, men er i høyeste grad instruktivt til belysning av spesielle problemer i planleggings- og planstyringsmetodikken.

Første fase, 1917 til 1921. Nasjonaliseringsforsøket.

Etter revolusjonen i Russland opprettet man i 1917 «Det høyeste økonomiske råd»,[1]) med

*) Foredrag i Sosialøkonomisk Samfunn 5. oktober 1965. Gjengitt her med ubetydelige endringer.

[1]) *Alec Nove:* The Soviet Economy, London 1961, p. 62.

dirigerende myndighet over hele Sovjetøkonomien.

Økonomien skulle nå nasjonaliseres både industrielt og omsetningsmessig, og alt skulle i prinsippet styres sentralt. Dette ble en periode med eksperimenteringer som ikke bare var vellykkete. Dette første nasjonaliseringsforsøket måtte oppgis, vanskelighetene ble for store.

Annen fase, 1922 til 1927. Nep-politikken.

I nep-perioden skjedde det for en stor del en tilbakevending til privat drift av industri og handel. I denne perioden kom Det høyeste økonomiske råds virksomhet til å bli begrenset til å omfatte bare statens egen økonomiske virksomhet.

Tredje fase, 1928 til 1932. Gjenopplivelsen av den nasjonaliserte økonomi styrt sentralt og globalt.

Den første nasjonale femårsplan ble satt i kraft fra 1928—29 under Det høyeste økonomiske råds dirigerende myndighet. Virksomheten skulle i prinsippet være globalt og sentralt organisert, dvs. den skulle omfatte alle sider av økonomien og alle Sovjetøkonomiens geografiske områder under en felles sentralisert ledelse.

Det er klart at ut fra en slik global målsetting måtte arbeidet i Det høyeste økonomiske råd anta store dimensjoner. For å tilpasse seg de enorme og stadig voksende oppgaver, ble det etter hvert foretatt mange omorganiseringer av virksomheten i Det høyeste økonomiske råd og dets mange kontorer. Til slutt sprengte systemet seg selv. Man forsto at en eller annen form for *oppdeling* av problemet måtte foretas, en «compartmentalization».

Fjerde fase, 1932 til 1956, den ministerielle periode.

Den form for oppdeling man valgte, var en oppdeling etter *arten* av den økonomiske virksomhet, mens både planleggingen og styringen fremdeles skulle være geografisk sentralisert, dvs. det var ingen systematisk regional oppdeling av planleggingen og styringsarbeidet. Det høyeste økonomiske råd ble avskaffet i 1932, og i steden ble det opprettet et visst antall ministerier med dirigerende myndighet. Et ministerium omfattet en bestemt art av økonomisk virksomhet, og slik at det enkelte ministerium omfattet *hele* sovjetøkonomien på det angjeldende området. Til å begynne med i 1932 var det tre slike ministerier. Antallet varierte senere. Det største antall var 30, det ble nådd i midten av 1940-årene.

Koordineringen mellom virksomhetene i disse forskjellige ministeriene var naturligvis et meget stort problem. Det skulle løses ved virksomheten i GOSPLAN. Gosplan var den teknisk-økonomiske organisasjon for nasjonal planlegging. Det var en *utredningsinstitusjon,* ikke en institusjon med dirigerende myndighet.[2]) Gosplan var blitt opprettet allerede i 1921, men hadde til å begynne med en nokså abstrakt karakter, fortrinnsvis med sikte på langtidsplanlegging. Med reformen i 1932 kom Gosplan til å spille en stadig viktigere rolle fordi Gosplan nå skulle være det administrativt koordinerende organ mellom de mange ministerier. Det statistiske sentralbyrå, f. eks. ble henlagt under Gosplan. Og Gosplan kom nå til å arbeide både med langtidsplanen og korttidsplanen. Allerede det øket Gosplans betydning. Korttidsplanen, dvs. planen for et år, et kvartal eller en måned, er jo etter sitt vesen mer *operasjonelt betonet,* dvs. den er nærmere knyttet til aktuelle styringsmessige avgjørelser, enn mellomtidsplanen med 5 eller 7 års perspektiv, og langtidsplanen med 20 à 50 års perspektiv. Jo lenger et perspektiv er, dess mer hypotetisk må jo planen bli, selv om det naturligvis er viktige aktuelle avgjørelser, særlig store industrielle investeringer som på det nøyeste henger sammen med mellomtids- eller langtidsplanen.

Arbeidsdelingen mellom Gosplan og ministeriene var slik at *initiativet* til investeringsprosjekter og driftsprosjekter, f. eks. innenfor den jernmetallurgiske industrien, utgikk fra det angjeldende ministerium. Gosplanarbeidet besto så i å undersøke hva slike investeringer, investeringsprosjekter og driftsprosjekter ville kreve av materielle ressurser. Gosplans viktigste hjelpemiddel i denne forbindelse var de såkalte *materielle varebalanser,* («material balances»). Disse materielle varebalansene dannet ryggraden i hele planleggingen. På grunnlag av statiske data og ingeniørmessig kunnskap, opererte man med innsatskoeffisienter, altså noe i likhet med det som svarer til koeffisientene i en kolonne i en industriell kryssløpstabell. Dog således at kolonnen nå var mer spesifisert enn det vi kaller en sektor. Det var det spesielle investeringsprosjekt eller den spesielle drift det var tale om. Innsatselementene var også mer spesifisert enn i en sektortabell. I den materielle varebalanse representerte innsatselementene de enkelte fysiske varer. Et bestemt investeringsprosjekt ville f. eks. kreve så og så mye jernmalm, og så og så mye kull og så videre. Ved denne form for materielle varebalanser unngikk man altså helt det uhyre brysomme productmix-problemet som man har i en sektor-til-sektor tabell.

Det ble Gosplans oppgave gjennom sine materielle varebalanser å finne ut om alle de hundrevis av prosjekter var gjennomførbare innenfor en bestemt ramme av tilgjengelige ressur-

---

[2]) *Alec Nove,* p. 65—66.

ser. Og hvis prosjektene ikke var det, ble oppgaven gjennom en iterasjonsprosess med konsultasjoner frem og tilbake og delvis politiske drøftelser, å få jenket tallene for de hundrevis av investeringsprosjekter og driftsprosjekter sammen på en slik måte at det hele kom til å fremstille seg som en noenlunde motsigelsesfri nasjonalplan innenfor rammen av de tilgjengelige resurser.[3]) Et viktig middel i arbeidet var at man søkte å ha et stort lagerhold. Det skulle hjelpe til å utjevne de mangler på balanse som man ikke hadde klart å eliminere gjennom iterasjonsprosessen eller som kanskje kunne komme til å oppstå på grunn av uforutsette hendelser.

Femte fase, 1957 til 1961, den regionale periode.

I det enorme geografiske området som Sovjetunionen omfatter måtte naturligvis det sterkt sentraliserte ministerielle system med kommandolinjer ovenifra og nedover, bli byråkratisk meget tungrodd. Det var uunngåelig at det på mange punkter ble forsinkelser i leveringen mellom de enkelte bedrifter og forsinkelser i leveringen mellom de vareområder som ble dekket av de enkelte ministerier. Det førte f. eks. til at enkelte ministerier ga seg til å opprette egne fabrikker for de halvfabrikata de trengte. Det var i høy grad i strid med en rasjonell økonomisk politikk. Det gjorde naturligvis produksjonen ineffektiv. Disse og mange andre vanskeligheter førte til at man i 1957 avskaffet det sentraliserte ministerielle system og gikk over til et *regionalsystem.* En viss slags oppdeling, nemlig etter arten av den økonomiske virksomhet, ble altså nå erstattet av en annen slags oppdeling, nemlig etter geografiske områder. Men fremdeles ble den *mengdemessige karakter* av planleggingen og styringen opprettholdt. Resultatet av denne forandringen ble naturligvis — det kunne man ha forutsagt på forhånd — bare at visse typer av vanskeligheter ble erstattet av andre og at de fundamentale vanskeligheter som knytter seg til all slags planlegging og styring, som bygger på mengdemessige forskrifter, ble stående. Før vi går nærmere inn på disse vanskelighetene, må jeg beskrive mer i detalj hva det regionale, eller som det undertiden kalles, det desentraliserte systemet besto i.

Planleggings- og styringsapparatet under det regionale system besto av fire skikt som lå over hverandre i en slags pyramideform. Det nederste skikt besto av de enkelte bedriftene. Det nest nederste skikt besto av de lokale planleggingsområder i et antall av omkring et hundrede. Hvert slikt lokalt område hadde sitt planleggingsråd, sovarkhozy som det ble kalt. Hvert lokalt planleggingsområde tilhørte en bestemt *sovjetrepublikk.* Sovjetrepublikkene dannet altså det høyere skikt over de lokale planleggingsområder. De *små* republikkene som Georgia, Latvia, Belorussland, Armenia utgjorde hver for seg bare et enkelt lokalt planleggingsområde, mens f. eks. Ukraina besto av 14 og den russiske føderale republikk av ikke mindre enn 68 lokale planleggingsområder. Hver av sovjetrepublikkene hadde sin egen regjering og hver republikk hadde også sin egen Gosplan med utredende, men — iallfall formelt — ikke noen avgjørende myndighet. Toppen på pyramiden var så sovjetunionen med dens regjering og med unionens Gosplan.

Sovjetplanleggerne og deres kolleger i andre østlige land pleier gjerne å insistere på at planleggingsarbeidet starter i bunnskiktet, altså i bedriftene. Det er nesten noe av et kompleks hos dem å få forklart at arbeidet begynner *på bunnen.* Men dette er bare betinget riktig. På forhånd blir det sendt ut fra Sovjetunionens regjering via republikkenes Gosplaner generelle retningslinjer, visse *rammetall* for de varekvanta som skal produseres i den løpende drift og for den investeringsvirksomhet som skal drives. Rammetallene er nærmest det som vi kanskje kunne kalle grovt aggregerte volumindekser uttrykt som pengebeløp i et basisårs priser. De priser som skal brukes i denne sterkt aggregerte volumindeksen spiller forresten mindre rolle i Sovjetøkonomien enn i de vestlige økonomiene da prisene i Sovjet er offentlig fastsatt og ikke variable. Derfor blir det ikke for dem den samme klare logiske forskjell mellom en volumindeks og et pengebeløp som det blir for oss. Dette kom også tydelig frem da en av sovjetøkonomene hadde et intervju i det britiske tidsskriftet «Economist» for en tid siden. Han nevnte dette med pengebeløp som om det skulle være det samme som varekvanta. Intervjuet var med professor Liberman.

Rammetallene, f. eks. for planåret 1963, kunne bli sendt ut fra unionens Gosplan kanskje i april 1962. Disse rammetallene — som vi ville kalle kvantumstall eller volumtall — ble sendt til de enkelte sovjetrepublikkene som tilføyde noen flere detaljer og foretok fordelingen på de enkelte lokale planleggingsområder i republikken og sendte det hele videre til de enkelte lokale planleggingsråd. Disse lokale rådene tilførte så noen flere detaljer og videresendte det til de enkelte bedrifter innenfor området. Med utgangspunkt i disse generelle og alt i alt lite detaljerte rammetallene begynte så bedriftene å bygge opp detaljerte planer for de mengder som skulle produseres og de innsatselementer som hertil trengtes. Det er denne mer detaljerte oppbygningen av planen som sovjetøko-

[3]) Alec Nove betegner p. 80 de materielle varebalanser som en «simplified input-output procedure». Dette er neppe riktig. Varebalansesystemet er vistnok «simplified» forsåvidt *balanseringen* angår, men ikke hva *opplysninger* og datamassen angår. I disse henseender er det betydelig mer avansert enn en sektor-til-sektor model. Det likner mer på en vare-til-prosess model.

nomene refererer til når de fremhever at planleggingen begynner på bunnen. Disse detaljplanene gikk så videre veien tilbake gjennom lokale råd og republikkene opp til unionens Gosplan som undersøkte balanseringen ved hjelp av sine materielle varebalanser.

Etter jenkinger og forhandlinger som kanskje kunne vare til ut i juli måned, gikk så planene veien tilbake via republikkene til de lokale råd og derfra igjen tilbake til pyramidetoppen i Moskva hvor så til slutt Det øverste sovjet vedtok planen i form av en lov.[4]). Graden av detaljer i behandling vil fremgå av antall av poster i de materielle varebalanser. Antallet har vært av størrelsesorden mellom tusen og femten hundre. Enkelte større investeringsprosjekter og prosjekter hvor det nasjonale synspunktet var helt dominerende, ble holdt utenfor denne geografiske pyramideinndelingen, og ble stelt med direkte av unionens regjering og unionens Gosplan.

Bedriftenes organisasjon under det regionale system.

Jeg må si et par ord om bedriftenes organisasjon innenfor det regionale system. Siden nep-politikken ble avsluttet, har mellom 90 og 95 prosent av industrien vært organisert i statsbedrifter, og en liknende prosent av all dyrket jord har enten tilhørt kollektive jordbruk (som jo til slutt er statsregulerte) eller vært direkte statseiendom. Individuelle håndverkere f. eks. en skomaker, har hatt og har rett til å drive, men har ikke lov til å anvende lønnet hjelp. Ingen skal ha anledning til å utbytte en annen arbeidskraft. En bonde kan selv dyrke sitt lille jordstykke og har rett til å selge av det han dyrker, men han har ikke lov til å bruke lønnet hjelp. Han har heller ikke lov til å kjøpe og videreselge det som hans nabo har dyrket på sitt lille jordstykke. Alt i alt utgjør denne legale privatdriften en så liten del av nasjonalproduktet at det bare blir produksjonen i de direkte og indirekte statsdrevne bedrifter vi behøver å drøfte i denne forbindelsen. Bedriftene blir på sett og vis bare bekvemme enheter for å administrere statens økonomiske virksomhet. Derfor er det naturlig at staten tar inn hele overskuddet, unntatt den del som ved lov eller ved ad hoc bestemmelser skal tilbakeholdes i bedriftene. Alle kapitalgjenstandene i bedriften eies av staten. Å beregne rente for denne kapitalen mente man derfor i prinsippet ikke hadde noen hensikt. Disse lovene og reglene for statsdrift hadde inntil de aller siste årene forandret seg lite siden nep-politikken tok slutt.[5])

I industribedriftene har direktøren den fulle myndighet og det fulle ansvar overfor de som ansatte ham. Han står dog under oppsikt av visse kontrollerende organer, først og fremst av kommunistpartiet, som gjerne har en organisert gruppe innenfor bedriften. Enda viktigere er det at direktøren i sine disposisjoner har vært bundet til meget snevre spilleregler. På den ene siden var han også i den regionale perioden bundet av de for bedriften fastlagte produksjonsplaner som var temmelig spesifiserte med hensyn til kvanta, typebeskrivelse, leveringstid o.s.v., og på den annen side var han bundet av kvantumsallokeringer med hensyn til de innsatselementer, råvarer, halvfabrikater osv. han kunne bruke. Også *leverandørene* for de innsatselementer som bedriften trengte, var i de fleste tilfelle foreskrevet. Alle priser på ferdige produksjonsgoder, ferdige forbruksgoder og på innsatselementene i bedriftene var fastsatt av det offentlige.

Innenfor de således fastsatte snevre spilleregler var det så direktørens oppgave å oppfylle eller overoppfylle de for hans bedrift oppstilte produksjonsplaner, og samtidig fremskaffe et *overskudd* regnet i penger. Også overskuddets normale størrelse var planlagt. Direktørens suksess med hensyn til å skape overskudd ble derfor målt ved det *ekstra* overskudd han kunne skape utover det normerte. Det er nesten så man begynner å tenke på Alfred Marshall's begreper profitt og kvasirente.

Hvor *stort* var det beløp som etter visse regler kunne tilbakeholdes innenfor bedriften? Det er jo et viktig spørsmål når vi snakker om styringen, og det har også vært et sentralt spørsmål i diskusjonen senere. I industrien har beløpet blitt beregnet som en *liten* prosentdel av det *normerte* overskudd — fra 1 prosent i næringsmiddelindustrien til 6 prosent i tungindustrien — pluss en *meget større* prosent av *ekstra*overskuddet — fra 20 prosent i næringsmiddelindustrien til 50 prosent i tungindustrien. Disse beløpene ble altså å holde tilbake i bedriftene som et bedriftsfond. En øvre skranke for de beløp som kunne holdes tilbake var at det totale beløpet ikke måtte overskride 5 prosent av lønnsutgiftene. Det har også vært en del spesielle regler om ytterligere beløp som kunne tilbakeholdes av overskuddet og tillegges bedriftsfondet.

I noen bedrifter er det normerte overskuddet *negativt,* og i slike tilfelle har regelen vært at det som kunne avsettes til bedriftsfonds, ble satt i forhold til de planlagte utgifter og til den reduksjon i utgiftene som det lykkedes bedriften og da først og fremst direktøren å få i stand.

For anvendelsen av bedriftsfondene er det spesielle regler. Minst 20 prosent av de beløpene som tillegges bedriftsfondet må brukes til moderniseringer i bedriften og utviklingen av ny teknikk. Minst 40 prosent må brukes til byg-

---

[4]) Interessante opplysninger om planens gang frem og tilbake finnes i en artikkel av Leif Johansen, Hans Jacob Kreyberg og Gerhard Stoltz i Statsøkonomisk Tidsskrift, Oslo, september 1962.

[5]) Alec Nove, p. 27.

ging og vedlikehold av boliger og resten kan brukes til feriehjem og liknende.

Dette er i korthet reglene for produksjonssystemet slik det var i den regionale perioden 1957 til 1961. Det er kanskje ikke så fryktelig spennende å høre en fremstilling om disse spesielle reglene, men jeg tror det er nødvendig for at man skal ha noe å gå ut fra når vi nå begynner å drøfte den senere utvikling. Den er av betydelig større interesse og med flere spennende momenter.

Sjette fase, 1962 til 1965. Kritikken og reformforsøkenes periode.

Den byråkratiske arbeidsmengden sentralt ble naturligvis lettet betraktelig ved overgangen til det regionale system. Men til gjengjeld oppsto det svære koordineringsproblemer mellom regionene. Selv om man søkte å definere regionene mest mulig etter økonomiske selvforsyningskriterier, ble det mange meget viktige økonomiske forbindelser mellom regionene som man fortsatt måtte ta hensyn til. Her måtte et betydelig element av sentraldirigering komme inn. Den og den regionen ble pålagt å levere de og de varekvanta til den og den andre regionen osv. Det oppsto på denne måten et betydelig *konkurranseforhold mellom regionene,* og heller ikke kunne naturligvis selve den regionale desentraliseringen rydde bort de ulempene som er forbundet med enhver form for kvantumsdirigert planlegging.

Det er nissen som følger med på flyttelasset. Som det heter i eventyret: «Men høyt fra vognlasset nissen lo, vi flytter nok i dag vi to». Det passer ganske godt på forsøket på å flytte fra en ministeriell sentral oppdeling til en regional oppdeling.

Da professor Vasjutin, sjefen for Gosplans avdeling for langtidsplanlegging, holdt en forelesning for studentene i Frederiks gate 3 i september 1961 — noen av dere var kanskje til stede og hørte ham — fortalte han hvorledes f. eks. bedriftsdirektørene også under det regionale system kunne være fristet til å *skjule sine virkelige produksjonskapasiteter* for at de da desto lettere skulle kunne oppfylle og overoppfylle de produksjonsplanene som ble oppstilt for dem. Det er jo en temmelig naturlig reaksjonsmåte.

Men enda viktigere var at selve den geografiske desentraliseringen ikke kunne løse to særegne fundamentale problemer som alltid vil være forbundet med en kvantumsdirigert planlegging og som man kan sammenfatte under de to stikkordene *kvalitet* og *avsetning.*

En kvantumsdirigert planlegging må operere med *grove varekategorier.* Selv om varelisten inneholder adskillig tusen nummere, må den av praktiske grunner ha en viss begrensning. En skjorte blir å oppfattes som en skjorte enten den er av god eller dårlig kvalitet. Siden bedriftene bare fikk pålegg om å produsere så og så mange enheter, og siden det selvfølgelig er minst bryderi og minst utgifter forbundet ved å produsere disse enhetene når man tillater produktene å bli av dårlig kvalitet, så vil en kvantumsdirigert planlegging med nesten hundre prosent sikkerhet komme til å utvikle seg til en kvalitetsforringelsesteknikk.

Denne kvalitetsforringelsen skaper i sin tur et avsetningsproblem. Jo dårligere kvaliteten er, desto større motvilje er det selvfølgelig hos forbrukerne til å anta varen. De blir tvunget til å ta de dårlige varene, bare fordi det ikke finnes noe middel, i alle fall ikke noe legalt middel, til å få tak i noe annet.

Det samme gjelder på det neste trinnet bakover i den økonomiske virksomhet. De bedrifter som i følge planen skulle levere varer til andre bedrifter, blir direkte interessert i å levere dårlige varer. Ved å gjøre det, vil de jo — under et system med kvantumsdirigering — komme til å øke sin profitt med de fordeler det medførte.

Konsekvensen av kvantumsdirigeringssystemet ble altså totalt sett at både forbrukerne og bedriftene så og si ble *tvangssfóret* med kvalitetsforringede varer. Men dette var jo egentlig ikke meningen med en økonomisk planlegging som tok sikte på økonomisk vekst og fremgang.

I 1962 gjorde Krustsjov et fortvilet forsøk på å bringe orden i tingene. Med all sin dynamiske impulsivitet og med sin sterke interesse for jordbruket og sin utpreget *enkle tenkemåte,* fikk han gjennomført en adskillelse mellom den industrielle planlegging og jordbruksplanleggingen. Også denne foranstaltningen måtte naturligvis bli en skuffelse fordi den bryter så fullstendig med selve planleggingsteoriens grunnlov, som sier at hele den økonomiske virksomhet må sees i sin indre sammenheng. Hva er f. eks. jordbruket uten slike typiske industriprodukter som gjødningsstoffer og traktorer?

At den kvantumsdirigerte planlegging til slutt *måtte* føre til de bitre erfaringer som etter hvert gjorde seg gjeldende i Sovjetunionen, syntes så opplagt allerede ved en teoretisk betraktning på forhånd, at man skulle tro det ikke hadde vært nødvendig for Sovjetunionen å gjennomgå så mange smertelige erfaringer for å oppdage denne sammenhengen. Så firkantet og så rudimentær var imidlertid planleggingsteknikken i Sovjet i den siste generasjon, at det først var etter mange smertefulle erfaringer at forholdene ble brakt frem i lyset.

Når jeg så skarpt formulerer min kritikk overfor de tidligere planleggingsmetodene i Sovjet, er det på ingen måte fordi jeg mener at den fri markedsøkonomien er så meget bedre enn et gjennomført planøkonomisk system. Jeg

kunne, hvis jeg hadde hatt tid til det, formulert enda mye skarpere kritikk av den fri markedsøkonomien.

De kritiske merknader som jeg har kommet med nå, gjelder utelukkende den altfor *forenklede* planleggingsmetodikken i Sovjet. Det var en del fremragende sovjetøkonomer som allerede meget tidlig var klar over at det bar galt avsted. Først og fremst var det sovjetøkonomenes nestor, akademimedlem og matematikerøkonomen Vasily Nemchinov. Han har lenge, også av vestlige økonomer, vært betraktet som en grå eminense i sovjetøkonomien. Jeg kan f. eks. henvise til uttalelser bl. a. i det amerikanske tidsskriftet «Time».[6]) Sosialøkonomisk institutt i Oslo har i en lang årrekke hatt nær forbindelse med Nemchinov. Vi har ikke bare utvekslet julehilsener, men Nemchinov har fått instituttets memoranda og brukt dem. De store memorandaene om «The Oslo median model» besørget han f. eks. oversatt til russisk og utgitt i Sovjet. Jeg har truffet Nemchinov og mange andre sovjetøkonomer og økonomer fra andre av de østeuropeiske land på internasjonale konferanser, og to av Nemchinovs yngre medarbeidere Mark Golansky og Anatoly Modin har oppholdt seg en lengre tid ved Sosialøkonomisk institutt i Oslo. Golansky har også kommet tilbake hit for et besøk nummer to.

Gjennom disse personlige kontaktene og gjennom den tilgjengelige vestlige litteratur om Sovjet, har jeg hatt god anledning til å følge med i det som er skjedd i Sovjetunionen i de senere årene. Det er min overbevisning at det først og fremst er Nemchinov som har vært inspirasjonskilden og drivkraften i den periode av kritikk og reformer som sovjetøkonomien nå gjennomgår. I de to siste årene har Nemchinovs helse sviktet. Det ble derfor gjennom yngre folk som sto under hans påvirkning at hans mektige innflytelse kom til å vise seg utad for publikum. I denne forbindelse er det særlig av verdi å legge merke til at Nemchinov allerede våren 1962 tok initiativet til og fikk gjennomført at Karkovprofessoren Evsi G. Liberman holdt foredrag 25. april 1962 i det allerede for en del år siden opprettede «Rådet for det vitenskapelige grunnlag for planlegging og organisasjon av den sosiale produksjon». Det var Nemchinov som var grunnleggeren av og formann i dette rådet. Libermans foredrag hadde tittel «En metode for økonomisk regulering av produksjonen på grunnlag av planlagte normer for rentabilitet». Dette akademiske foredrag fikk en meget god mottagelse hos de vitenskapelige økonomer og hos folk som var direkte engasjert i styringen av landets økonomi.[7]) Senere ut på sommeren fikk Nemchinov overtalt Krustsjov til å la denne diskusjonen gå videre i Pravda.[8]) Dermed kom hele spørsmålet frem for et meget større forum. Libermans artikkel «Planen, profitten og bonusene» ble trykt i Pravda 9. september 1962, og dermed begynte den store offentlige debatten som har fortsatt hele tiden siden.

Liberman fikk kraftig støtte av automasjonseksperten Vadim Trapetznikov og likeledes av akademimedlemmet, matematikerøkonomen, elektronmaskinentusiasten og sjefen for vitenskapsakademiets sentralinstitutt for matematisk økonomi, N. Fedorenko. Han er en meget jovial og hyggelig type som jeg nylig traff på en konferanse i Roma, der forresten også Modin var til stede.

I en artikkel i Pravda 17. januar 1965 skriver Fedorenko bl. a.:[9])

«Det må skapes en *samordnet struktur* hvor alle de reformer som har vært drøftet i Pravda kan føyes sammen på en slik måte at man får tydelig frem den måten som de forskjellige reformer griper inn i hverandre på». De reformene det var tale om, var bl. a. utvidet handlefrihet for bedriftene, etableringen av direkte forbindelser mellom grupper av bedrifter og koordineringen av de direkte forbindelser mellom industrien og forbrukerne osv., altså de tankene som var inspirert av Nemchinov, ført i pennen av Liberman og utbygget av mange andre. Federenko skrev videre at samtidig med at disse reformer med større vekt på markedsprosessene blir gjennomført, må det skje en forbedring og rasjonalisering av det nasjonale planleggingsapparatet. Og i forbindelse med denne rasjonaliseringen går Federenko sterkt inn for gjennomført bruk av elektroniske regnemaskiner. Han oppstiller som mål både et nettverk av elektroniske regnemaskiner utover hele Sovjetunionen og kjempemaskiner i planleggingssentret i Moskva. Dette kravet om utstrakt bruk av elektroniske regnemaskiner er altså hos de virkelige lederne på de økonomiske områder, slike som Fedorenko, ikke sprunget ut av et ønske om å *motsette seg* de markedsmessige reformer som er inspirert av Nemchinov og ført videre av Liberman, men er sprunget ut av et ønske om at disse reformer skal kunne gjennomføres på en virkelig rasjonell måte.

Mitt syn faller fullstendig sammen med Fedorenkos i disse grunnleggende spørsmålene. Allerede i 1962 skrev jeg, da uten å kjenne til detaljene i Pravdaartiklene, et stort memorandum med tittelen «An implementation system for optimal national economic planning without detailed quantity fixation from a central au-

---

[6]) *Time,* 12. februar 1965, Atlantic Edition p. 25.

[7]) Professor Paul Medow fra Rutgers University, New York, har oversatt for meg deler av innledningen til den boken som ble utgitt til Nemchinovs 70-årsdag i 1964. Opplysningene ovenfor er hentet fra p. 29.

[8]) *Time,* 12. februar 1965, p. 25.

[9]) Oversatt av Paul Medow i et personlig memorandum til meg av 21. januar 1965.

thority.»[10]) Hensikten med dette memorandumet er å komme bort fra den detaljerte kvantumsdirigeringen, men likevel beholde det vesentlige i det som skiller et planøkonomisk system fra et markedsøkonomisk.

Det sies og skrives mye rart og til dels misvisende ting om forholdene mellom reformforsøkene i Sovjet og bruken av elektroniske regnemaskiner. Som et eksempel på hvorledes turistbesøksinntrykk og journalistinntrykk kan føre på avveier, kan jeg nevne Jan Otto Johansens reportasje i posten «Den vide verden» i Norsk Rikskringkasting den 30. september 1965. Han fremstilte det som om elektronmaskinforkjemperne i sovjetplanleggingen var en av de grupper som *bekjempet* reformforslagene og som holdt på den gamle kvantumsdirigeringsmetoden. Som det fremgår av det jeg siterte fra Fedorenko, er forholdet blant de innflytelsesrike økonomene det motsatte. Elektronmaskinene ønskes tatt i bruk nettopp for å *sikre* at reformene blir gjennomført på den mest effektive og rasjonelle måte. Blant renmatematikere og elektronmaskiningeniører som ikke er økonomer, finnes det kanskje noen få som er så beruset av regnemaskinenes muligheter at de tror at man ved en utstrakt bruk av regnemaskiner skal kunne opprette det nederlaget som den kvantumsdirigerte planleggingen har lidd, men denne gruppen er uten noen som helst betydning.

Det er i det hele tatt mye misforståelse om det som foregår nå i sovjetøkonomien. Noen oppfatter situasjonen nærmest som en flukt fra den sosialistiske planøkonomien. Det ville være bedre å kalle det som foregår en rasjonalisering av den sosialistiske planleggingsteknikken. Det finnes nok en liten gruppe i Sovjet, vi kunne kalle dem de vestorienterte, som håper og tror at det som skjer der, skal utvikle seg videre til en virkelig flukt tilbake til en fri markedsøkonomi av den gode gamle sort. Men det er ikke denne lille gruppen som har vært den drivende kraft i det som nå skjer. Jeg er overbevist om at det er i retning av rasjonalisert sosialistisk planlegging utviklingen kommer til å gå. De vestøkonomene som håper og tror på noe annet vil sikkert bli skuffet.

Syvende fase, fra 1965.

At det er dette som vil bli utviklingen, bekreftes ved den store rapport som statsminister Kosygin la frem i et tre timer langt programforedrag 27. september 1965 i det kommunistiske partiets sentralkomite. Foredraget ble godkjent enstemmig av sentralkomitéen i dens møte 29. september. Det som nå er skjedd, er i alt vesentlig at man har akseptert for alminnelig gjennomføring i hele sovjetøkonomien de Nemchinov — Liberman — Trapetznikov — Fedorenkoske tanker, og har trukket konsekvensene av de praktiske forsøk som har vært gjort i de par siste år.

Det første praktiske forsøk ble gjort med to konfeksjonsfabrikker, Bolsjevitsjka i Moskva og Majak i Gorki. Senere ble forsøket utvidet til cirka fire hundre andre bedrifter i Moskva, Leningrad, Kiev, Odessa, Karkov, Lvov, Minsk, Vilnius, Riga og Tallin,[11]) og de skal nå gjennomføres i hele sovjetøkonomien.

Systemet slik det er skissert, går i korthet ut på følgende: De lokale planleggingsområdene blir avskaffet, og erstattet av 20 sentrale departementer.[12]). Det er altså en klar tilbakevenden til en sentralisert økonomi av den ministerielle typen, men i sterkt forbedret form. Sentraliseringen anser jeg personlig som et skritt i riktig retning, forutsatt at den gjøres på en riktig måte.

Det viktigste er imidlertid noe helt annet. Det viktigste er at man nå definitivt har oppgitt den detaljerte og hårdkokte kvantumsdirigeringen og gått over til en kvantumsstyring av meget mer elastisk og indirekte karakter, «without detailed quantity fixation from a central authority», for å sitere fra tittelen på det memorandumet jeg skrev i 1962.

Bedriftene skal nå bli tvunget til å skaffe seg opplysning om og ta hensyn til forbrukernes etterspørsel. Det kommer sikkert til å gi foranledning til en sterkere utvikling av markedsanalytiske undersøkelser i Sovjet.

Fra Gosplan i Moskva skal det likesom før bli sendt ut rammetall — volumindekser om man vil — som en veiledning til bedriftene.[13]) For så vidt disse veiledende rammetallene angår ligner systemet det man hadde i den regionale perioden, men rammetallene går nå til bedriftene uten den kompliserte omveien om de lokale planleggingsråd. Et annet meget viktig punkt er at man *opprettholder systemet med offentlige prisansettelser*. Men på begge områder, både på kvantumsiden og på prissiden, gjelder det at man ikke lenger holder på fastsettelsen på samme hårdhendte, beinharde måte som før. Det skal bli muligheter for elastiske avvikelser.

Bedriftene får nå en viss anledning til å variere kvalitet og varebeskrivelser med sikte på å tilfredsstille kundene. Bedriftene får anledning til eksperimentelt å øke prisen innenfor visse grenser — av størrelsesorden på omlag 10 prosent — for derved å kunne satse mer på kvalitet. Hvis det viser seg at kvalitetsfor-

---

[10]) Utgitt som memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt 3. januar 1963, og senere trykt i forhandlingene ved den internasjonale konferanse for Operasjonsanalyse holdt i Oslo 1963.

[11]) Eksperimentene er blitt nokså utførlig referert i aviser i alle land, bl. a. i *Aftenposten,* 15. januar 1965.

[12]) *Aftenposten,* 30. september 1965.

[13]) Intervju med Liberman i det engelske tidsskrift «*Economist*», 31. oktober 1964.

bedringen er vellykket, vil andre bedrifter bli invitert til å komme og studere det som er gjort i den bedriften som gikk foran. Det vil da være en stor sjanse for at de nye prisene blir innarbeidet i det standardiserte prissystem.

Et viktig punkt er at bedriften nå får til oppgave *selv å sørge for avsetningen av det de produserer.*

Den delen av overskuddet som tillates tilbakeholdt til bedriftens fond, skal økes, samtidig som størrelsen av det tilbakeholdte beløpet ikke bare skal bygge på overskuddet definert på samme måte som før, men også settes i forhold til om bedriften klarer å få avsatt sine varer. Profitten blir altså nå definert ved salget, ikke ved produksjonen. Samtidig får bedriftene mye større anledning enn før til å tre *i direkte kontakt* med andre bedrifter, og selv til å velge, innenfor visse grenser de typer av innsatselementer og de leverandører som de vil bruke. Det hele kommer da til å virke som en veritabel konkurranse mellom bedriftene med hensyn til å skape kvalitet og til å gi øket service overfor kundene og til å sørge for at varene blir avsatt.

Dette er det vesentlige i reformene. Nå som før skal det være enkelte store investeringsforetak som utføres direkte i statlig regi.

Det jeg her har referert, og ikke minst det at man beholder de kvantumsformulerte, veiledende rammetallene som sendes nedover gjennom systemet, og at man beholder de offentlige prisansettelser, synes jeg viser at det er mye riktigere å snakke om en rasjonalisering av den sosialistiske planleggingen enn om en tilbakevending til den fri markedsøkonomien, med den risiko for å skape sosial urettferdighet og stagnasjon på kortere eller lengre sikt som vi kjenner så altfor godt.

På en større konferanse i Graz i Østerrike mai 1965, hvor jeg var til stede sammen med omlag 30 vestlige og et tilsvarende antall østlige økonomer fra Jugoslavia, Tsjekkoslovakiet, Ungarn og Polen, var det interessant å legge merke til hvor fullstendig de østlige økonomene nå hadde vendt seg bort fra den hårdkokte kvantumsdirigeringen og var blitt opptatt av konkurransemomentets velsignelser. Når jeg snakket med disse folkene privat, var det nesten som om jeg skulle høre vår kollega Erling Petersen i Stortinget eller andre steder argumentere for den tempererte form for konservativ politikk som nå er så aktuell. Men, det var selvfølgelig en vesentlig forskjell. De østeuropeiske økonomene hadde, trass i all sin entusiasme for konkurranse, en solid forankring i en sosialistisk betraktningsmåte og innså fullkomment klart at man måtte være forsiktig med å oppgi selve det som var ryggraden i en planøkonomisk formulering av det økonomiske styringsproblemet.

Jeg mener at det som nå foregår i Sovjet og andre av de østeuropeiske land i mangt og meget er et skritt i riktig retning. Men jeg har fremdeles en alvorlig innvending. Systemet er ikke så gjennomtenkt og så virkelig rasjonelt at det ennå tilnærmelsesvis kan kalles en tilfredsstillende løsning. En avgjørende innvending er at det ennå ikke foreligger så meget som en antydning til en teori om en rasjonell metodikk for fastsettelse av prisene. Statsminister Kosygin kom med noen alminnelige talemåter om at det skulle innføres bedre metoder til bestemmelse av prisene, men ikke noe konkret eller presist ble sagt om prisene. Hele dette problem om prisene i Sovjet flyter, og har i mange år vært flytende og uklart og gjenstand for de mest rudimentære filosoferinger. Før det blir brakt orden i det, kan ikke systemet få hverken prinsipiell eller praktisk klarhet.

Det prinsipielle og praktiske poeng i denne forbindelse er at selve begrepet profitt som har spilt en betydelig rolle i Sovjet i en lang årrekke og nå skal spille en enda større rolle, det *har overhodet ikke noen mening* uten at det sees i relasjon til de fastsatte prisene. Ved å endre prisene på produktene og prisene på innsatselementene kan jo profitten i en bedrift bli gjort stor eller liten fullstendig ad libitum.

Også helt generelt er det klart at det er liten utsikt til at man skal klare å skape et insentiv til stor innsats i den riktige retningen hvis man ikke engang har funnet frem til den spesielle prisfastsettelse på de knappe ressurser og på de ting man ønsker å få ut av den produktive maskinen, som på den riktige måten avspeiler det som de ansvarlige politiske ledere ønsker å oppnå. Med andre ord: preferansefunksjonsbegrepet må komme inn i bildet nå, og vi må, enten vi liker det eller ikke, gå den besværlige veien via en global desisjonsmodell og en optimalløsning med tilhørende optimalpriser. Det er betegnende for Nemchinovs syn at han i de siste år av sitt liv, han døde 5. november 1964, ofret sine krefter på prisproblemet. Liberman har ingen ting å si om dette problemet.

(Fortsettelse følger i nr. 3).

Rasjonaliseringsarbeidet i handelsflåten

Nye bemanningsregler første oppgave

AV KONSULENT ROLF HASSELGÅRD

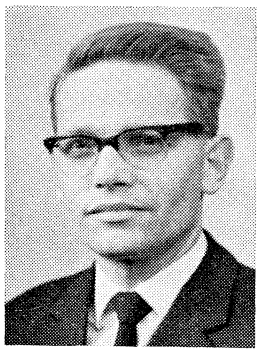

Rolf Hasselgård:

Cand. oecon. 1957. Sekretær i Statistisk Sentralbyrå 1958—59, forslagssekretær i Rasjonaliseringsdirektoratet fra 1959, nå konsulent i Skipsfartens Arbeidsgiverforening.

1. Bakgrunnen for rasjonaliseringsarbeidet.

Hvis De som bedriftsleder fikk påbud om at det i bedriften skulle være ansatt så og så mange mann og hvor antallet ble bestemt ut fra et eller annet kjennetegn ved bedriften, hvordan ville De da reagere? Ennå mer hvis det i tillegg ble forordnet at den arbeidsstyrke De ansatte skulle være sammensatt på en bestemt måte hva angår utdannelse og til en viss grad alder? Ville De finne det rimelig og i sin orden at myndighetene fastsatte slike bestemmelser?

For handelsflåten har vi siden 1919 hatt slike offentlige forskrifter som har påbudt det antall mann som skal være ombord, bemanningens sammensetning og til en viss grad dens kvalifikasjoner. Dekksbesetningen har vært bestemt ut fra skipets bruttotonnasje, maskinbesetningen ut fra maskineriets IHK (indikerte hestekrefter) og bysse- og matstellpersonalet ut fra besetningens størrelse. Med stigende verdi av kjennetegnet stiger den påbudte bemanning etter skalaer som er fastsatt i forskriftene. De någjeldende forskrifter som er fra 1950, har til eksempel for dekksmannskapet på vanlige handelsskip på inntil 10 000 brt. i alt 10 klasser, hvor antallet mann stiger fra 4 til 14. På skip over 10 000 brt. er kravet til antallet underordnede på dekk 15. Etter disse forskrifter vil bemanningen på et tørrlasteskip på 8 500 brt. hvor maskineriets ydelse er 7 000 IHK, være følgende: 1 skipsfører, 3 styrmenn, 1 telegrafist, 1 båtsmann, 5 matroser, 4 lettmatroser, 1 jungmann, 2 dekksgutter, 3 maskinister, 1 elektriker, 1 maskinassistent, 5 motormenn, 3 smørere, 2 maskingutter, 1 stuert, 2 kokker, 1 byssegutt og 2 messegutter, tilsammen 39 mann.

Rederiene har således ved skipenes bemanning vært bundet av offentlige reguleringer som i det store og hele ikke har skjelnet mellom de enkelte skips tekniske standard, bruken av arbeidsbesparende utstyr ombord, skipets trade o. l. Det har vært skipets tonnasjemessige størrelse og maskineriets ydelser alene som har vært bestemmende for den arbeidskraft myndighetene har ment seg berettiget til å fastsette ombord på det enkelte skip. Riktignok ble det i 1960 åpnet adgang til å dispensere fra bemanningsforskriftene der en teknisk og sikkerhetsmessig vurdering av forholdene på det enkelte skip tilsa dette. Denne dispensasjonsadgang var imidlertid i første rekke myntet på mindre skip og har kun i begrenset utstrekning kommet til anvendelse for andre skipsstørrelser.

Selv om det nok ville blitt stort oppstuss dersom myndighetene hadde fastsatt regler om det antall mann som skulle ansettes på de en-

kelte arbeidsplasser her i landet, synes det som om de fleste uten videre aksepterer at det er naturlig at slike bestemmelser gjelder til sjøs. Begrunnelsen er at arbeidsforholdene der er særegne, og man må ta hensyn til de ansattes sikkerhet og trivsel. Men nettopp her er vi ved kjernepunktet ved selve bemanningsspørsmålet og rasjonaliseringsarbeidet i handelsflåten. Naturligvis må man først og fremst ta hensyn til de ansattes sikkerhet, men å påby en bemanning som går ut over dette må her som innenfor andre næringer, være myndighetene uvedkommende.

Det som indirekte ga støtet til det rasjonaliseringsarbeid som nå pågår i handelsflåten, var et utkast til nye forskrifter som ble lagt fram i 1959. Bl. a. som en følge av overgangen til stadig større skipsenheter og det forhold at bemanningsskalaen ikke gikk lenger enn opp til skip på 10 000 brt., ble det nedsatt en komité som fikk i oppdrag å vurdere disse spørsmål på ny. Komitéen innstilte på en videre utbygging av de eksisterende skalaer med stigende bemanning for stigende skips- og maskinstørrelser. Fortsatt ville man imidlertid opprettholde et klart skille mellom de forskjellige departementer ombord, og alene fastsette bemanningen ut fra bruttotonnasje og indikerte hestekrefter.

Da innstillingen ble oversendt organisasjonene til uttalelse hevdet Skibsfartens Arbeidsgiverforening som sin oppfatning at det måtte være prinsipielt galt at myndighetene skulle påby en bemanning som går ut over det som er nødvendig for å ivareta sikkerheten ombord. Man viste til at det samtidig med de større skipsenheter også hadde funnet sted en rivende teknisk utvikling innenfor skipsfartsnæringen, hvilket hadde ført til økt sikkerhet og et redusert arbeidskraftbehov. Andre land hadde i langt større grad tatt hensyn til skipenes tekniske standard ved fastsettelsen av bemanningens størrelse, hvilket ga disse et konkurransemessig fortrinn. Når man i tillegg hadde en generell knapphet på arbeidskraft, måtte det være av største viktighet at arbeidskraften ble utnyttet rasjonelt. En unødig stor anvendelse av en faktor i produksjonsprosessen som totalt sett er en mangelvare, er uheldig både ut fra en samfunnsøkonomisk og bedriftsøkonomisk vurdering. Bedriftenes ledemotiv må være å planlegge og handle økonomisk, hvilket er kjennetegnet på en rasjonell bedriftsledelse. Å anvende flere folk enn hva produksjonsprosessen krever, kan således ikke sies å være i overensstemmelse med dette prinsipp.

De meningsbrytninger som forslaget til nye bemanningsforskrifter førte til, resulterte i at det ble nedsatt et utvalg med representanter for sjømannsorganisasjonene og Skibsfartens Arbeidsgiverforening (senere også fra Sjøfartsdirektoratet) for å undersøke rasjonaliseringsmulighetene innen handelsflåten og eventuelt komme med forslag til nye kriterier for fastsettelse av bemanningen. Dette utvalg — Skipsfartens Rasjonaliseringsutvalg — er det som har trukket opp retningslinjene for og ledet arbeidet med de omfattende undersøkelser som har vært foretatt for å kartlegge de enkelte skipstypers og -størrelsers faktiske mannskapsbehov.

2. Arbeidsopplegg og gjennomføring.

En av de viktigste hindringer for en effektiv utnyttelse av arbeidskraften ombord har vært det klare skille man har mellom dekk og maskin i arbeidsmessig henseende. En dekksmann som svinger malerkosten på dekk har ikke kunnet settes til å utføre det samme arbeid i maskinen, uten at han samtidig skulle ha ekstra betaling for dette i form av overtid. Tilsvarende har bestemmelsene vært for maskinbesetningen. Uansett hvor kaldt og ufyselig det måtte ha vært på dekk eller hett og utrivelig i maskinen, ville man ikke kunne overføre ledig arbeidskraft fra det ene departement til det annet uten at man samtidig måtte betale dobbelt opp for denne arbeidskraft. En slik uhensiktsmessig fastlåsing av arbeidskraften betyr naturlig nok at kravet til besetningens størrelse totalt sett må bli høyere, idet man da må ha et tilstrekkelig mannskap i hvert departement til å ta vare på de vanlige, forekommende toppbelastninger. Da toppbelastningene ikke inntreffer samtidig innenfor de enkelte avdelinger, vil man få en bedre og smidigere utnyttelse av mannskapet ved å se skipet som en samlet enhet.

Skulle man således få en mer effektiv utnyttelse av arbeidskraften måtte dette skille fjernes. For folk som ikke er kjent med den spesielle style man har innenfor sjømannsyrket, vil opphevelsen av dette skille muligens fortone seg som en såre enkel og naturlig ting. I realiteten betø det et avgjørende brudd med fortidens bemanningsmønster.

Videre fastslo Rasjonaliseringsutvalget at man måtte finne fram til en annen og mer realistisk basis for fastsettelse av mannskapsstørrelsen enn tonnasje og hestekraft. Skipstype, skipets trade og tekniske standard måtte være blant de faktorer som burde legges til grunn når mannskapsbehovet for det enkelte skip skal vurderes. Mannskapsbehovet vil igjen være bestemt ut fra hva som er nødvendig for å ivareta den driftsmessige og sikkerhetsmessige overvåking ombord og hensynet til besetningens trivsel. Det vedlikeholdsarbeid som ingen direkte forbindelse har med skipets drift, måtte være opp til det enkelte rederi selv å avgjøre om man helt eller delvis ville utføre ombord ved å ansette flere folk enn sikkerheten alene krever, eller om arbeidet mer rasjonelt vil kunne utføres, f. eks. ved hjelp av arbeidere fra land.

Disse prinsipper for de nye bemanningsregler har hele tiden vært bestemmende for Rasjo-

naliseringsutvalget i sitt arbeid. Prinsipper er imidlertid ikke tilstrekkelig. For å få et mer konkret grunnlag å bygge på, engasjerte man et konsulentfirma med erfaring fra arbeidsstudier i land til å kartlegge rasjonaliseringsmulighetene i handelsflåten og til å vurdere hvilken minimumsbemanning som kravet om sikkerhet gjorde nødvendig. Som det første skritt ble det foretatt arbeidsstudier ombord i en rekke skip av forskjellige typer. Etter disse studier kunne man peke på flere muligheter for rasjonalisering ombord og fastslå den bemanning som var nødvendig for skipets drift og sikkerhet ut fra skipenes nåværende standard. Forslaget bygget bl. a. på den forutsetning at skillet mellom dekk og maskin ble opphevet, samt at det ble etablert en egen arbeidsgruppe til å ta seg av vedlikeholdet såvel på dekk som i maskinen.

Det neste skritt i den møysommelige prosess som rasjonaliseringsarbeidet i handelsflåten har gjennomgått, var å prøve den beregnede bemanning i praksis og få erfaring med den nye organisasjons- og driftsform. Det ble tatt ut et representativt utvalg av skip, både når det gjelder typer, størrelser og fartsområder, og disse skipene prøvet så den foreslåtte bemanning og nye organisasjon under ulike forhold.

De erfaringer man høstet var at den foreslåtte sikkerhetsbemanning uten vanskelighet kunne seile skipet trygt fra havn til havn og utføre det nødvendige drifts- og sikkerhetsvedlikehold. Mannskapet på disse prøveskipene kunne endog utføre en betydelig del av det vedlikeholdsarbeid som ikke var direkte nødvendig for skipets drift, det økonomiske vedlikehold.

Med bakgrunn i det omfattende erfaringsmateriale som er blitt innsamlet, har myndighetene nå fastsatt nye midlertidige bemanningsforskrifter såvel for bulk- som for tankskip mellom 15—60 000 t. dw. For bulkskip ble reglene fastsatt i februar 1965, og for tankskip nå i desember måned. For tankskip er det den begrensning at forskriftene generelt sett bare gjøres gjeldende for skip bygget i 1959 eller senere.

Etter de nye forskrifter vil sikkerhetsbesetningen på bulk- og tankskip gjennomgående bli følgende:

	Bulkskip	Tankskip
15 000—35 000 t. dw.	26	27
35 000—45 000 t. dw.	27	27
45 000—60 000 t. dw.	28	28

I tillegg til den egentlige sikkerhetsbesetning skal minimumsbesetningen i stuertdepartementet være 7.

I praksis innebærer de nye regler bl. a. at et moderne bulkskip på 30 000 t. dw. som tidligere måtte ha en bemanning på minst 43, nå kan seile med 33 mann. De nye forskrifter innebærer imidlertid at man skal seile med en relativt mer kvalifisert besetning, idet først og fremst guttestillingene er sløyfet.

Den nye bemanningsform bygger imidlertid på en rekke bestemte forutsetninger. Således må det gjennomføres en form for systematisk arbeidsplanlegging ombord, og de underordnede mannskaper på dekk og i maskinen skal kunne alternere mellom departementene. Sammenlikner vi organisasjonsplanen for konvensjonell og ny bemanning, viser det seg at den største forandring ligger i at de av mannskapet (både på dekk og i maskinen) som ikke går vakter, er slått sammen til en felles arbeidsgruppe og stillet under en ledelse. Denne gruppe skal ha vedlikehold over hele skipet som sitt arbeidsfelt, og vil kunne tre inn på vakt når forholdene gjør det nødvendig. Imidlertid opprettholder man fortsatt et skille mellom departementene, idet maskinsjefen, overstyrmann og stuert fortsatt er ansvarshavende innenfor sitt domene. For at man derfor skal få en effektiv utnyttelse av en slik felles vedlikeholdsgruppe, kreves det et intimt samarbeid og felles planlegging. Det er således en forusetning at det blir etablert en planleggingskomité som består av kapteinen, departementsjefene og arbeidslederen. I denne komité koordineres de forskjellige forslag til anvendelse av fellesgruppen, og det utarbeides et arbeidsprogram som blir retningsgivende for arbeidslederen.

Også for mindre skip har man hatt et eget Rasjonaliseringsutvalg. På grunnlag av dette utvalgs arbeid fastsatte Sjøfartsdirektoratet i mars 1965 nye midlertidige bemanningsforskrifter for motorskip under 2 000 brt. Disse forskrifter gir muligheter for å redusere bemanningen med fra 5—2 mann i forhold til de gamle forskriftene. Også her er de nye regler basert på at bemanningen skal være tilstrekkelig til å ivareta sikkerhetshensynet på skip av dagens standard.

For de øvrige skipstypers vedkommende er forarbeidene kommet langt, og det er håp om at man i nær fremtid vil ha nådd å gjennomføre en fullstendig revisjon av bemanningsforskriftene for alle skipstyper i utenriksflåten. En omlegging er imidlertid ikke ensbetydende med at alle vil seile med minimumsbesetning. Det vil avhenge av hvor godt rederiets planlegging ombord gjennomføres, og i hvilken grad rederiet vil investere i arbeidsbesparende utstyr, bruke spesielle arbeidsgjenger fra tid til annen, hvor meget som overlates til verkstedene, etc. Det blir med andre ord rederiets bedømmelse av hva som i det enkelte tilfelle er en beste driftsplan for vedlikeholdet som vil bestemme bemanningen, og ikke som tidligere at bemanningsskalaen bestemmer driftsplanen.

3. Elastiske bemanningsregler en nødvendighet.

Det viktigste ved de nye bemanningsregler er at de gir uttrykk for en ny tenkemåte. De of-

Forts. side 26.

Litt av hvert

Om å gå til dekket bord

Statsminister Per Bortens nyttårstale er blitt livlig kommentert i avisene. Vi skal avholde oss fra å vurdere de politiske aspektene ved talen, men overlate det til politikerne, og heller konsentrere oss om andre sider av det som ble sagt.

«I et samfunn i vekst går ingen til dekket bord» sa statsministeren. Det ble vel da tenkt på de store problemer som vekstprosessen i vårt land har ført med seg, og som har gitt seg utslag i blant annet store regionale ulikheter — først og fremst i form av ulike inntektsnivåer —, men som også har delt landet i avfolknings- og tilflyttingsområder.

Det synes å være meget populært hos politikerne for tiden å snakke om de store problemer som følger av «de strukturendringer samfunnet gjennomgår» og av at «samfunnet er inne i en omdanningsprosess». Dette brukes så som forklaring, eller unnskyldning, for at det går sent med løsningen av de forskjellige strukturproblemer, som altså omdanningsprosessen gir seg utslag i.

Men det burde være klart for alle at det bestandig vil eksistere slike strukturproblemer. Det følger av at samfunnet *til enhver tid* er inne i en omdanningsprosess, som følge av tekniske framskritt, bedre organisasjon, høyere viten, nye og større investeringer, etc., etc. Og å tro at den økonomiske utvikling skulle kunne foregå uten friksjoner av forskjellige slag, vil være naivt. Derfor vil heller *ikke noen* regjering *noen* gang kunne «gå til dekket bord», i den forstand at de ikke vil få såkalte strukturproblemer å løse — selv om problemene vil arte seg og være forskjellige for de ulike tidsperioder — for ikke å si valgperioder. Like klart synes det oss imidlertid at det vil kunne være tidsperioder hvor de alminnelige økonomiske forhold, konjunkturene, er klart forskjellige. Som regel vil det være mye lettere å holde igang en maskin som alt går, enn å starte en maskin som er stoppet. Og at vårt lands økonomiske stilling nå *generelt sett* er god, og at vår økonomi nyter godt av en høykonjunktur, er utvilsomt.

Med spesiell adresse til distriktsproblemene sa statsministeren at vi nå snart må komme over fra analyse- og utredningsstadiet og over til konkrete tiltak. For vår egen del har vi lyst til å si at nå må vi snart *komme i gang* med analyse- og utredningsarbeidet. Så ofte som distriktsproblemene har vært oppe til debatt, og i betraktning av hvilken politisk melkeku disse problemene er blitt, er det forbausende — ja, nesten forstemmende — hvor lite som er blitt utført av analyser og forsking på dette felt. Ikke minst våre politiske myndigheter synes å ha viet denne siden av saken liten interesse.

Til tross for at en lenge har vært oppmerksom på de distriktsmessige problemer den økonomiske utvikling i Norge etter krigen ville føre og har ført med seg, kan en vel ikke si at en i dag *vet* noe særlig mer om løsningen av disse problemene enn det en visste for 10—15 år siden da problemene ikke var fullt så presserende som i dag. Hvilke tiltak en derfor nå skal fatte for å søke å løse problemene — på bakgrunn av hvor lite en faktisk vet om dem — eller om en skal treffe noen tiltak idet hele tatt, er et vanskelig politisk spørsmål som vi ikke skal gå inn på. Men én ting må være klart: Vår fremtidige distriktspolitikk må ikke baseres på slagord!

-tl-

Samfunnsvitenskapene ekspanderer

I serien «Utredninger om akademisk arbeidskraft» har Utredningsavdelingen ved Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd nylig publisert en undersøkelse over «Norske doctores kreert i tidsrommet 1920—1964». Undersøkelsen belyser alder og tidsavstand fra embetseksamen til doktorgrad for forskjellige fagområder, samt flere ting av mer spesiell interesse for sosialøkonomer.

Av utredningen går det frem at det totalt etter krigen er blitt kreert 565 doctores og av disse faller 41 innenfor samfunnsvitenskapene. Samfunnsvitenskapene står altså for 7¼ prosent av alle doctores etter krigen, mens tallet for mellomkrigstiden var betydelig lavere.

Først fra midten av 50-årene er det meddelt et nevneverdig antall doktorgrader innenfor samfunnsvitenskapene, og relativt sett er disse vitenskaper blant de som har vokst sterkest

i etterkrigstiden. Således er 57,7 prosent av alle doctores innenfor samfunnsvitenskapene kreert i den siste 10-årsperioden, mens det tilsvarende tall for alle faggrupper under ett er 39,7 prosent.

Innenfor samfunnsvitenskapene er i alt 19 sosialøkonomer blitt kreert til doctores siden 1920, dvs. 36,5 prosent av hele gruppen. Sosialøkonomene er således den største faggruppe innenfor samfunnsvitenskapene i denne henseende, deretter følger mag.art.-ene med 14 doktorgrader i samme periode. Det hører også med til bildet at hele 10 av de sosialøkonomiske doktorgradene er meddelt i siste 10-års-periode.

De faggrupper som har den største andel av antall doctores, er medisinerne (28,1 %) og realistene (23,7 %).

Undersøkelsen viser ellers at gjennomsnittsalderen ved kreering har steget fra 36,7 år i 1920—39 til 39,6 år i perioden 1955—64 for alle doctores under ett. For samfunnsvitenskapene er gjennomsnittsalderen noe lavere, nemlig 37,4 år i den siste periode.

Likeledes har prosentandelen for doctores under 35 år ved kreering falt fra 43,0 % i førkrigsperioden til 24,6 % i siste 10-årsperiode. Det tilsvarende tall for samfunnsvitenskapene er 35 %.

Tidsavstanden mellom avlagt embetseksamen og meddelt doktorgrad er steget noe, fra gjennomsnittlig 10,6 år før krigen til gjennomsnittlig 12,5 år i perioden 1955—64. Også her kommer samfunnsvitenskapene noe bedre ut med 11,9 år for siste periode.

Undersøkelsen viser forøvrig at antall kvinner som blir kreert til doctores, er meget lite. For tiden ligger andelen på noe over 3 % alt i alt, mens det innenfor samfunnsvitenskapene bare er kreert 3 kvinner til sammen, siden 1920 og av disse er bare en kreert i siste ti-årsperioden.

Studentkurser på Elingaard

Opplysningsinstituttet for fritt næringsliv har i de siste årene regelmessig arrangert kurser for studenter ved Norges Handelshøyskole på Elingaard Studieinstitutt for Næringsliv og Økonomi, der økonomiske problemer av generell næringsøkonomisk art og problemer av mer spesiell interesse for studenter ved NHH har vært drøftet.

For å få i gang et liknende samarbeid med sosialøkonomiske studenter inviterte Opplysningsinstituttet 30 økonomistudenter ved Universitetet i Oslo til et kurs av liknende karakter på Elingaard i dagene 10.—13. januar.

Kurset var lagt opp slik at det krevet en utstrakt aktivitet fra deltakernes side idet en stor del av tiden var avsatt til gruppearbeider og diskusjon i tilknytning til de foredrag som ble holdt.

Foredragsholderne, som er sosialøkonomer ansatt i det private næringsliv, var konsulent Axel Damman, Den norske Creditbank, avdelingssjef Rolf Mengshoel, Norges Industriforbund, direktør Ove Collett jr., Collett & Co., direktør Erling Skjørshammer, Elektrohandlernes Landsforbund, cand. oecon. Rolf Pedersen, Næringsøkonomisk Forskningsinstitutt og direktør Morten H. Magnus, Studieselskapet Samfunn og Næringsliv. De respektive emner som ble behandlet var «Kredittregulering som samfunnsøkonomisk virkemiddel», «Bedriftsøkonomiske og samfunnsøkonomiske vurderinger ved lokaliseringsvalg for industrien», «Strukturendringer og produktivitetsutvikling i en gros- og detaljhandelen», «Overgang til indirekte beskatning?» og «Lønnsomhetssynspunktet anvendt på jordbruket.»

Kursleder var direktør Morten H. Magnus.

Fra vårens forelesninger i Fredriksgate

Etter ønske fra flere kandidater vil vi i fremtiden forsøke å orientere om forelesninger i økonomi ved Universitetet i Oslo som kan tenkes å ha interesse også for «ferdigutdannede» sosialøkonomer.

Fra vårens forelesningskatalog sakser vi derfor at:

Professor Leif *Johansen* foreleser om sentrale emner i makroteori, herunder vekstteori og konjunkturteori, fredag 13.15—15, (første gang 21. januar).

Dosent Tore *Thonstad* foreleser om økonometri, onsdag 10.15—11, (1. gang 19. januar).

Forsker Arne *Amundsen* foreleser om empiriske aggregerte korttidsmodeller, torsdag 13.15—14, (første gang 20. januar).

Dosent Jan *Serck-Hanssen* gjennomgår kvantitative analyser av næringsøkonomiske problemer, torsdag 9.15—10, (første gang 20. januar).

Professor Leif *Johansen* foreleser over utvalgte emner fra operasjonsanalysen, tirsdag 9.15—10, (første gang 18. januar).

Forskningsleder Otto Chr. *Hiorth* foreleser om samferdsel, mandag 10.15—12, (første gang 17. januar).

Videre kan vi nevne at det vil bli holdt en forelesningserie, (torsdag 17.15—19, første gang 20. januar), om forskjellige næringsøkonomiske spørsmål. I denne serie vil direktør Lars *Aarvig* og cand. oecon. Kjell *Holler* forelese over arbeidsproblemer, cand. oecon. John *Eid* vil forelese om skogbruk og virkninger av skatteregler på valg mellom investeringsobjekter, og sjefsdirektør Erik *Brofoss* vil avslutte serien med å forelese over aktuelle økonomiske spørsmål.

Alle forelesninger holdes i Store auditorium, Fredriksgt. 3.

De mindre bedrifters plass i industriutviklingen*)

AV EKSPEDISJONSSJEF ODD GØTHE

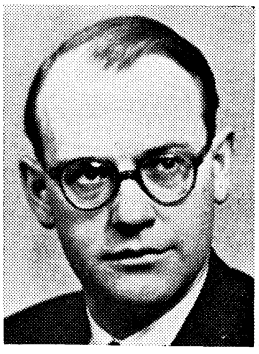

Odd Chr. Gøthe:

Cand. oecon. 1946. Leder av LO's økonomiske kontor 1946—52, statssekretær i Finansdepartementet 1952—55, i Industridepartementet 1955—58, ekspedisjonssjef s. s. siden 1958.

Problemet med de små foretak og deres omstillingsvansker drøftes nå i de fleste land i Vest Europa. En OECD-konferanse i september 1964 om de små bedrifters problemer, må sies å være et uttrykk for at spørsmålet begynner å bli av felles europeisk interesse.

Det er imidlertid ting som kan tyde på at de mindre bedrifters problemer får en særlig dimensjon i et land som Norge. Små og relativt sterkt beskyttede markeder fører erfaringsmessig til en bedriftsstruktur som har et forholdsvis større innslag av små og mindre bedrifter enn hva man finner under større markedsforhold.

Et annet særpreg ved den norske bedriftsstruktur er det skarpe skille som vi like til de seneste tider har hatt i vår industri, — med typiske eksportrettede bedrifter på den ene side og en mer markert hjemmeindustri på den annen side. De særlige produksjonsforutsetninger som har ligget til grunn for vår eksportindustri førte tidlig til at vi fikk utviklet bedriftsenheter som selv i internasjonal målestokk måtte bli å regne som ganske store bedrifter. I Norge kunne man derfor i noen grad identifisere storbedriftene med vår eksportindustri, mens hjemmeindustrien og småindustrien nærmest ble synonyme begreper.

*) Artiklen bygger på et foredrag holdt på Administrativt Forskningsråds Venners årsmøte november 1965.

Hjemmeindustriens struktur endres.

I løpet av de siste 10 år har det skjedd betydelige endringer i norsk hjemmeindustris struktur. Liberaliseringen av våre importrestriksjoner i begynnelsen av 1950-årene, den senere tilslutning til EFTA og den alminnelige vekst i verdenshandelen, har i ganske vesentlig grad endret forutsetningene for vår hjemmeindustri. Det har ført til at disse bedrifter har måttet legge om sine arbeidsmetoder. Vi finner nå i Norge den samme tendens til integrasjon som i de fleste industriland. De mange samarbeidsavtaler som er inngått i Norge, særlig i perioden 1960—64, er et godt uttrykk for denne utvikling. I perioden 1960—64 ble det inngått 90 samarbeidsavtaler omfattende 340 bedrifter. I 1965 ventes ytterligere samarbeidsavtaler som omfatter i alt 30—40 bedrifter. I den nevnte periode er det inngått 40 fusjoner eller fullstendige bedriftssammenslutninger som omfatter nærmere 85 bedrifter. Integrasjonen har hovedsakelig funnet sted mellom de større bedrifter, et trekk som man også forøvrig finner igjen fra den svenske utvikling. Ifølge en oversikt fra Studieförbundet Næringsliv och Samhälle (1965) ble det i 1958 i Sverige inngått forskjellige samarbeidsavtaler omfattende 42 bedrifter. I 1964 var tallet for inngåtte avtaler i dette år: 161. I motsetning til de norske samarbeidsavtaler synes de svenske avtaler i større utstrekning å ta sikte på en fullstendig integrasjon.

Småbedriftenes antall reduseres.

Når resultatene fra Bedriftstellingen for 1963 blir offentlig tilgjengelige — forhåpentligvis i løpet av kort tid — vil man få muligheter til rent statistisk å påvise hvilke innvirkninger de nye markedsforhold har hatt på den norske bedriftsstruktur. I innstillingen fra Småindustri- og Husflidsutvalget av 1964 (det såkalte Hygen-utvalg), er det offentliggjort en del data fra Byråets foretaks- og bedriftsregister januar 1963 som er av interesse sålenge Bedriftstellingens resultater ikke er kjent. Registret viser at industribedriftenes antall i Norge har gått ned fra 26 700 i 1953 til 22 300 i 1963. Tilbakegangen kan i første rekke registreres til bedrifter med færre enn 5 ansatte. Det er her en nedgang fra 16 500 for 10 år siden til ca. 12 000 nå (og en nedgang i den relative andel fra 62 % til 54 %). Antallet bedrifter med sysselsetting på over 500 viser en ganske svak økning. Den egentlige økning i bedriftstallet finner vi derimot i bedriftsgruppene med 10 ansatte og opp til 500. Disse tall kan muligens bekrefte en tendens også i vårt land fra små til mellomstore driftsenheter.

En mer inngående analyse av sysselsettingsutviklingen for årene 1958—62 styrker denne antagelse. For bedrifter med inntil 10 ansatte reduseres sysselsettingen såvel i absolutte som i relative tall, mens særlig bedrifter i størrelsesordenen 50—200 ansatte og over 200 ansatte øker sin andel av beskjeftigelsen. Den samlede tilvekst i industrisysselsettingen i tidsrommet 1958—62 var ca. 26 000, herav 21 000 i bedrifter med over 50 ansatte.

Inngående analyser av utviklingen har i andre land vist at tendensen mot større bedriftsenheter innen hvert enkelt land ikke nødvendigvis fører til en sterk dominans av de riktig store bedrifter på den ene side og små og sterkt spesialiserte bedrifter på den annen side. Tvertimot synes det i de fleste større industriland å være en klar forskyvning i bedriftsstrukturen fra de små og mindre bedriftsenheter opp i grupperingen: «de mellomstore bedrifter».

Over landegrensene er det visstnok en like klar tendens til stede, nemlig at de store bedrifter utvikler seg til giganter, og at gigantene blir ennå større. (De samarbeidsavtaler som fra tid til annen inngås mellom gigantene kan forskrekke noen og hver).

Hva skal forstås med småindustri.

Det kan her være på sin plass å si litt om hva som forstås med små og mindre bedrifter. Uttrykket småbedrifter (eller småindustri) er blitt et sosialt og økonomisk begrep som uten tvil har sin identitet. Likevel er begrepet ikke entydig. Hva som forstås med småbedrifter skifter fra tid til tid, fra bransje til bransje og fra land til land.

I vårt land er det ganske vanlig å identifisere småbedriftene med alle bedrifter som har under 5 ansatte. Dette er Statistisk Sentralbyrås avgrensning av små bedrifter. I Hygeninnstillingen har en forsøkt med en noe utvidet forståelse, og har valgt å definere småindustri som «små virksomheter som har alle de problemer som knytter seg til å drive produksjon i liten målestokk». Utvalget har gått ut fra at denne gruppen av virksomheter nærmest faller sammen med den definisjon som Statistisk Sentralbyrå legger til grunn. Hvis vi velger denne definisjon, så skulle vi ifølge industristatistikken ha ialt ca. 10 000 bedrifter med en samlet sysselsetting på 25 000. Bruttoproduksjonen i de små industribedrifter er ca. 1 milliard kroner. I forhold til industriens totale bruttoproduksjon og totale sysselsetting gir dette forholdsvis beskjedne andeler. I forhold til bruttoproduksjonen svarer småindustrien for ca. 4 % og deres sysselsettingsandel er ca. 7 %.

Spørsmålet er imidlertid om denne avgrensning til bedrifter med under 5 ansatte gir den riktige definisjon av hva som i vår tid bør betraktes som: «småindustri». En bedrift med under 5 ansatte er i de færreste tilfelle en industribedrift. Det er som oftest en håndverks- og servicebedrift.

Ut fra hvilke kriterier skal man definere «småindustri». Skal det legges sosiologiske eller økonomiske kriterier til grunn?

Spør man industrikyndige hva de forstår med en småindustri, får man ganske bestemte svar. De fleste bransjefolk har i dag en ganske sikker formening om hva som må regnes som småindustri innen deres bransje. Spør man en tekstilmann hva han regner for å være en liten bedrift innenfor tekstilindustrien, vil han antakelig uten å nøle svare at en bedrift med inntil 50 ansatte er å regne for en «småbedrift» og at en bedrift med 50 til 100 ansatte kan karakteriseres som en «mellomstor bedrift».

Systematisk til verks har den amerikanske «Small Business Administration» gått. Den har utarbeidet flere «size standards» for hva som skal forstås med «a small business». Disse størrelsesmål varierer riktignok alt ettersom administrasjonen gir lån eller yter andre former for støtte. Hvis administrasjonen yter et lån, regner den alle bedrifter som ikke har over 250 ansatte som «a small business». «Big business» er alle bedrifter hvis antall ansatte overstiger 1 000. Når det gis preferanse ved statlige innkjøp, regnes «small business» for å være bedrifter med opp til 500 ansatte. Med den definisjon som her er lagt til grunn, vil omkring 4,6 mill. bedrifter av Amerikas 4,9 mill. bedrifter bli å betrakte som «small business». «Small business» i den mening svarer for ⅖ av den samlede aktivitet i U.S.A.

I Storbritannia regnes bedrifter med under 200 ansatte som «small». Fra 200 til 500 ansatte er å betrakte som «medium». I Frankrike ansees alle med under 50 ansatte som små, og alle under 500 som mellomstore, i Italia alt under 100 som små bedrifter.

Disse eksempler viser at det legges en helt annen definisjon og forståelse til grunn for hva som i dag «vanligvis» regnes som småindustri i Norge. Nå kan selvsagt ett lands definisjon av hva som skal forstås med en småbedrift, ikke uten videre overføres til et annet land, men slike definisjoner gir likevel en viss veiledning.

De internasjonale sammenligninger som er foretatt av omfanget av småindustri i de forskjellige land, er dessverre høyst mangelfulle. Det er mulig at «en fransk metode» som nå er utviklet, kan gi oss et noe bedre sammenligningsgrunnlag. Metoden består ganske enkelt i at sysselsettingen ved hver enkelt bedrift i en bransje oppsummeres. Man teller fra de minste bedrifter. Når oppsummeringen har nådd et antall som svarer til ⅓ av sysselsettingen i vedkommende bransje, plukker man ut den sist opptalte bedrift. Bedrifter inntil denne bedriftsstørrelsesgruppe regnes da som småindustri. Bedrifter med inntil ½ av sysselsettingen i bransjen regnes så som mellomstore bedrifter.

I Industridepartementet har vi noe tillempet forsøkt å gjøre en slik oppstilling. Den viser:

Industrigrupper	⅓ av total syssel-setting 1962	½ av total syssel-setting 1962
Næringsmiddelindustrien	10— 19	20— 49
Drikkevareindustri	100—199	100—199
Tekstilindustri	50— 99	100—199
Bekledningsindustri	20— 49	50— 99
Treindustri	10— 19	20— 49
Møbel- og innredn.industri	5— 9	10— 19
Treforedlingsindustri	100—199	200 og over
Kjemisk industri	50— 99	200 og over
Jord- og steinvareindustri	20— 49	50— 99
Primær jern- og metall-industri	200 og over	200 og over
Jern- og metallvareindustri	20— 49	100—199
Maskinindustri	20— 49	50— 99
Elektroteknisk industri	100—199	200 og over
Transportmiddelindustri	50— 99	200 og over

Den franske undersøkelse som er basert på 43 sektorer, har en noe annen industri-inndeling, men enkelte tall kan likevel nevnes:

	⅓ av total syssel-setting	½ av total syssel-setting
Tekstil:		
bomulls vevning	100— 200	100— 200
bomulls spinning	200— 500	200— 500
silkeveveri	11— 50	11— 50
kunstfibre	500—1000	500—1000
Møbel	6— 10	11— 50
Treforedling — masse (pulp)	200— 500	200— 500
Industrielt utstyr (industrial equipment)	11— 50	100— 200
«Electronics»	200— 500	500—1000

Mon tro om vi ikke som et gjennomsnitt for hva som ut fra dagens produksjonsteknikk og markedsforhold skal regnes for «småindustri» i Norge, bør ta med alle bedrifter med inntil 50 ansatte. Det er ganske klart at fastlegger vi en slik definisjon for hva som skal forståes som småindustri får småbedriftenes rolle og problemer en helt annen størrelsesorden — en ny dimensjon — enn om vi opererer med den tradisjonelle avgrensning med inntil 5 ansatte. Hvis vi setter grensen til 50 ansatte, er det ifølge Bedriftsregistret av 1963 i alt 21 000 småbedrifter i Norge av et samlet antall på vel 22 000. Vi har i Norge i dag bare 1 200 bedrifter som sysselsetter mer enn 50 ansatte.

Småbedrifter ifølge den definisjon jeg her har gitt, sysselsetter ifølge Industristatistikken for 1963 i alt 144 000 personer eller ca. 38 % av den totale industrisysselsetting. Disse bedrifters bearbeidelsesverdi var anslagsvis 3 600 mill. kroner (eller ca. 31 % av den samlede bearbeidelsesverdi).

Industripolitikken. Målsetting.

I en tid hvor den teknologiske utvikling skjer i et akselerende tempo samtidig som det etableres større markeder og en forhåpentligvis friere verdenshandel, vil vi stå overfor det som amerikanerne treffende karakteriserer som «management of change».

Den generelle målsetting for et lands industripolitikk bør derfor være å stimulere og å legge forholdene til rette for forandringer i industriens struktur og arbeidsmåte. Dette gjelder enten bedriftene er små eller de er store. Uansett virksomhetens art, og uansett bedriftenes størrelse vil tiden fremover bære preg av omstilling til ny teknikk, nye markeder og skjerpede konkurranseforhold. Det er, som en industridrivende forleden uttrykte det, «ikke nok å vite at man er konkurransedyktig i dag, men det essentielle er å vite at man er det om 5 år». «Who cares about what happens tomorrow. We're interested in the outlook five years ahead».

Industriens eget svar på denne utfordring har vært konsentrasjon, spesialisering og integrering. Selv i USA hvor man skulle tro at industrien for lenge siden hadde funnet frem til konkurransedyktige organisasjonsformer, har man i de senere år vært vitne til en utvikling mot integrering i større enheter og under konsernledelse en spesialisering av produksjonen ut fra mottoet: én bedrift — én vare.

Med en slik utviklingstendens kan man med full grunn stille spørsmålet om de små og selvstendige bedrifter, slik vi har definert det ovenfor, har noen eksistensberettigelse? For selv om man kan ha stor sympati for individuelt initiativ, originalitet, o. l. i produksjonslivet, vil man i det lange løp ikke kunne opprettholde bedrifter som ikke er lønnsomme. Man

er nødt til å satse på de bedrifter som går bra og unngå «kunstig åndedrett» på dem som ikke går så godt.

Men i denne relasjon er det en lite fruktbar problemstilling å stille spørsmålet om vi bør satse på små eller store bedrifter. Målsettingen for industripolitikken må selvsagt være at vi forsøker å satse på de industriområder hvor vi tror at vårt land har de beste forutsetninger for å kunne utvikle en konkurransedyktig produksjon. Hvis industripolitikken f. eks. tar sikte på å utnytte landets vannkraftresurser og en fortsatt forsert utbygging av de kraftkrevende industrier, da gir de konkurransedyktige driftsenhetene mer eller mindre seg selv. Det etableres i dag ikke et aluminiumverk med mindre man vet at det foreligger kraftmuligheter opp til en størrelse av 100 000 tonn. Et ferrosilisiumverk må starte med en ovn med en minstekapasitet på 15 000—20 000 tonn osv. Avispapirfabrikken i Nord-Trøndelag som får 2 maskiner à 100 000 tonn, viser hvilken initialkapasitet som nå er nødvendig for å være konkurransedyktig innenfor treforedlingsindustrien. Hvis vi fortsatt har tro på at vår treforedlingsindustri skal ekspandere og bevare sine posisjoner, så viser et foredrag som generaldirektør Rein Henriksen holdt forleden, klart hvilken vei det er nødvendig å gå for norsk treforedlingsindustri. Hva som videre er ønskelig av organisasjonsmessige tiltak innenfor industrigrener som skipsindustrien og tekstilindustrien, har bransjenes egne folk klart gitt uttrykk for offentlig.

Hvis man kunne gi et entydig og nokså sikkert svar på hva industriutviklingen ville bli i Norge i de nærmeste 5—10 år, ville svaret på spørsmålet om småindustriens plass i industripolitikken være lettere å gi.

Ved utarbeidelsen av en prognose for industriutviklingen i tiden fremover burde man ha et godt utgangspunkt for en vurdering ved å ta for seg utviklingen slik den har vært i de siste 5—10 år.

Eksportstrukturen endres.

Eksportstatistikken for de siste 10 år viser interessante endringer i utførelsens struktur. For perioden 1955—64 viser de tradisjonelle eksportindustrier, særlig primær jern- og metallindustri, ennå den sterkeste eksportøkning i mill. kroner. Eksporten av jern og metaller var i 1955: 900 mill. kroner og i 1964: 2 300 mill. kroner. Treforedlingsindustriens eksport øket fra 1 070 til 1 450 mill. kroner. Det nye trekk i bildet er imidlertid den sterke eksportøkning fra de tradisjonelle hjemmeindustrier. Eksporten fra verkstedindustrien og annen hjemmeindustri var i 1955: 500 mill. kroner og i 1964 over 2 000 mill. kroner. Eksportstati-

Penger i lommeboken sitter „løst"

De og Deres arbeidsgiver bør kjenne fordelene ved en

LØNNS-KONTO

Det er så altfor lett å ta et par tiere opp av lommeboken og betale ut i hytt og vær. Men, -- dersom man har en **lønnskonto** og må skrive ut en sjekk på beløpet, vil man uvilkårlig tenke seg om litt bedre. Kort sagt, hver utbetaling blir vurdert på en annen måte enn tidligere.

Erfaringene viser at det ikke er så rent lite som blir «hengende igjen» på kontoen når lønningsperioden er slutt.

Snakk med noen som **har** lønnskonto. Ta saken opp med Deres arbeidsgiver eller kom innom oss for nærmere orientering.

LØNN OVER BANKKONTO LØNNER SEG FORDI:

De får renter — bedre oversikt — det blir lettere å spare. Banken kan — om De ønsker — over kontoen betale Deres faste utgifter til husleie, lys, poliser etc.

Vår mann er alltid «på Deres side av skranken»

Den norske Creditbank

Din norske Creditbank

stikken gir på en illustrerende måte billedet av en markert utvikling i retning av større bredde i vår industris eksport.

Av den foran nevnte eksportøkning på ca. 1,5 milliard kroner fra hjemmeindustrien, er det i første rekke verkstedindustrien som svarer for den større andel av økningen. Verkstedindustrien som i 1955 hadde en total eksport på ca. 160 mill. kroner, har nå en samlet eksportverdi på over 1 milliard kroner. Forøvrig fordeler eksportøkningen seg på en rekke hjemmeindustrier som tekstil, møbler m. v. Det er statistisk ikke mulig å skille ut hvor meget av denne eksportøkning som skyldes småbedriftene og hvor meget som kan tilskrives andre bedriftsstørrelser. Riktignok kan man av verkstedindustriens eksportøkning på vel 800 mill. kroner skille ut enkelte poster som man klart må tilskrive de store bedrifter. Det gjelder f. eks. skip og transportmidler og elektriske generatorer og transformatorer. Disse poster svarer for ca. 200 mill. kroner. Den resterende del av eksportøkningen fra verkstedindustrien kan i ganske stor utstrekning tilskrives de små og særlig de mellomstore bedrifter. I Hygen-utvalgets innstilling er det gitt en ganske interessant oppstilling over bedrifter som har utviklet en ganske betydelig eksport f. eks. Jobu Mek. Verksted, Kværneland Fabrikker, Addax, Sø-Da Galvano, Jiffy-pot, Alvo Fabrikker, Norsk Extruding, Simonsens Radio osv. Eller med noen andre stikkord: verkstedindustrien på Jæren og møbel- og verkstedindustrien på Sunnmøre. Mange av disse nevnte og unevnte bedrifter er etablert etter krigen og er eksempler på småindusstri som har utviklet seg til mellomstore bedrifter.

I langtidsprogrammet for 1966—69 har man anslått eksportøkningen fra 1965 til 1969 i primær jern- og metallindustri til ca. 1 000 mill. 600 mill. kroner i verkstedindustrien og ca. 400 mill. kroner i annen hjemmeindustri. I Industridepartementet anslår vi at 80 % av tilveksten i industrisysselsettingen i den neste programperiode vil falle på verkstedindustrien.

Det er kanskje ikke minst innenfor et industriområde som verkstedindustrien og delvis annen hjemmeindustri at de små og mellomstore bedrifter kan ha visse ekspensjonsmuligheter. Eksportfremstøt på disse felter bør i ganske betydelig grad baseres på design, kvalitet og hurtig levering o. l. — krav som de små bedrifter burde ha vel så gode forutsetninger for å kunne fylle som de store bedrifter.

Som en konklusjon må man kunne si at vår industripolitikk i de nærmeste år står overfor meget store strukturelle problemer dels innenfor eksportindustrien og dels innenfor visse hjemmeindustrier. På andre felter har vår industri fått nye vekstmuligheter ved større markeder og en ny teknikk. Det synes derfor å være riktig at det på visse områder blir lagt vekt på de store bedriftsenheter. På andre felter kan det være like riktig at industripolitikken bevisst tar sikte på en større bredde i industriutviklingen og herunder støtter og utvikler industri.

Spørsmålet blir om det vil være praktisk mulig samtidig å ha industripolitiske virkemidler som stimulerer til større driftsenheter og som parallelt bl. a. fremmer småindustri.

Preferering av større driftsenheter.

I de bransjer hvor det er alminnelig akseptert at større driftsenheter er en nødvendighet, bør skattepolitikk, trustlovgivning, konsesjonspolitikk og kredittpolitikk (ikke minst § 15-lån) preferere de større driftsenheter. På disse områder blir man da nødt til i noen grad å diskriminere de små bedrifter hvis integrasjonsprosessen skal gå hurtig nok. Det kan desverre være ting som tyder på at prosessen nå ikke går raskt nok og ikke er tilstrekkelig radikal i sitt omfang.

De omstillingsproblemer som de små (her definert som de urasjonelle og ulønnsomme produksjonsenheter, som godt kan være ganske store bedrifter) blir stillet overfor i disse bransjer, må myndighetene søke å støtte ved tiltak (f. eks. lån) for omstilling til et annet produksjonsområde, ved omskoling, ved flyttingsbidrag osv.

Ikke-diskriminering overfor små bedrifter.

På de produksjonsområder hvor man tror at også de små bedrifter kan være konkurransedyktige under forutsetning av at også disse omstiller seg til de nye forhold, der må selvsagt det første bud i industripolitikken være at de små bedrifter ikke diskrimineres hverken i skattepolitikken, kredittpolitikken eller på annen måte.

Men er en ikke-diskriminerende linje i politikken tilstrekkelig til at man kan få den blomstring av småindustri som kan være et viktig supplement til vår industri? Billedet er vel ikke helt ensartet og entydig, men stort sett er vel situasjonen den at slik de små industribedrifter i dag driver sin virksomhet, har de for lav produktivitet, for dårlig lønnsomhet og for dårlig utnyttelse av ressursene.

Et omstillingsprogram for småindustri.

Det synes derfor å være behov for et *omstillingsprogram* (eller aksjonsprogram) rettet mot de små industribedrifter. Et slikt program må ta sitt utgangspunkt i det som i dag i hovedtrekk er småbedriftenes egenart, dvs. at én mann (én liten stab) utfører og har ansvaret for alle ledelsesfunksjoner i bedriften. Den amerikanske økonom E. Staley har i sin bok «Small Industry Development» bl. a. karakterisert en liten eller mellomstor bedrift slik:

— Relativt lite spesialisert administrasjon,
— Nær personlig kontakt mellom ledelse og ansatte, kunder, leverandører og eiere.

Dette gir på mange felter de små bedrifter deres sjanse i konkurransen. Ledelsen får bedre oversikt — det gir muligheter for større fleksibilitet overfor endrede markedsforhold. Men en konsentrasjon av ledelsen har også sine svakheter.

På en rekke produksjonsområder er det ikke mulig på forhånd å si at den optimale bedrift i en bransje må være liten, mellomstor eller stor. Interessant er i denne forbindelse visse undersøkelser som i de senere år har vært foretatt — ikke minst i Frankrike. De viser at forklaringen på at en bedrift kan overleve og ekspandere ikke så meget finnes i bedriftsstørrelsen som sådan, men hvorvidt de enkelte funksjoner innen en bedrift som: produksjon, kjøp, salg, finansiering m. v., er bygget ut til en optimal størrelse.

Småbedriftenes svakheter er at de på en eller flere av de her nevnte funksjoner ikke oppnår den optimale størrelse. Et omstillingsprogram bør derfor nettopp ta sikte på å støtte småindustrien på de områder hvor småbedriftene åpenbart har sine vanskeligheter.

Stort sett vil derfor støttetiltak til småbedrifter gruppere seg om følgende:

a) *informasjoner, veiledning, etterutdannelse m. v.*
b) *kollektive tiltak — bedriftssamarbeid,*
c) *finansiering — kredittordninger,*
d) *skatter.*

Informasjon og veiledning.

I de senere år har søkelyset i næringslivet i stigende grad blitt rettet mot begrepet management, lederutvikling og lederopplæring. Hvis ledelse og organisasjon er en primær faktor i næringslivets vekst og konkurranseevne i sin alminnelighet, er management for de små bedrifter en livsbetingelse. De små bedrifters sjanse er i virkeligheten identisk med lederens evne og dyktighet.

Sitat fra direktør Siem (intervju):
«De bedrifter som har størst muligheter for å overleve, vil være de hvor lederne raskest kan omstille seg. De velorganiserte bedrifter vil bli de andre overlegne. Poenget i situasjonen er å utnytte evnen til å organisere for forandringer.»

I disse setninger ligger den sentrale utfordring også til de små industriledere. Det er her de små bedrifter har sin store sjanse. Myndighetenes tiltak for å styrke småbedriftenes konkurranseevne kan være så perfekte i sin utforming som det er mulig å gjøre dem, men de forfeiles hvis denne grunnleggende forutsetning om de små bedriftslederes egen dyktighet svikter.

I alt arbeide som gjøres i form av teknisk og økonomisk veiledning for å sette de små industriledere bedre i stand til å møte morgendagens krav, er man selvfølgelig avhengig av disse personers interesse og forståelse for oppgaven, av deres evner og forhåndsutdannelse.

I enkelte av de store industriland har de store industribedrifter påtatt seg et ansvar i lederutdannelsen rettet nettopp mot de små bedrifter. I UK har man en ordning som kalles «piggy-back schemes», i Frankrike en noe lignende ordning, «Opération Top». Ideen bak disse ordninger er at de store bedrifter stiller sin administrative og tekniske erfaring til tjeneste for de små bedrifter.

Hva angår opplegget for den offentlige veiledningstjeneste, kan en ikke gå i detalj. Det er innlysende at det her er behov for offentlige støttetiltak. Det er allerede etablert en ganske omfattende tjeneste gjennom Statens Teknologiske Institutt (STI). Produktivitetsinstituttet og Distriktenes Utbyggingsfond. De tekniske skoler gir på visse steder en viss service. Enkelte av forskningsinstituttene har vel også en viss literaturinformasjon som er av interesse.

Det er alminnelig enighet om at systemet må bygges ut — fremfor alt ute i distriktene. Mangelen på kvalifiserte veiledere (ikke minst på det tekniske område) har satt en viss bremse på hvor raskt utbyggingen skulle gå. Budsjettmessige hensyn har selvsagt her som på

NY BOK:

Kaare Petersen

Myndighetene og forretningsbankene

EN DOKUMENTASJON OG VURDERING

Boken er på 189 sider, og koster kr. 20.

Den kan fåes ved henvendelse til
Bankforeningens kontor,
Haakon VII's gt. 6, Oslo, tlf. 41 00 30.

så mange områder satt en ramme for ekspansjonen.

Generelt bør det fremheves at det er bedre å ha en liten, men tidsmessig veiledningstjeneste enn et stort apparat som ikke kan sies å være ajour med den tekniske og økonomiske utvikling.

Samarbeidstiltak.

Et bedriftssamarbeid må først og fremst ta sikte på å bøte på de handicaps de små bedrifter har når de driver sin virksomhet isolert. Samarbeidet bør ha som mål å bringe innkjøp, salg, finansiering m. v. opp på det ønskede optimale nivå. Et samarbeide av denne karakter er i mange tilfelle ikke så lett å få realisert. De små bedrifter ligger ofte geografisk spredt, og kontakten mellom dem er vanskelig å skape. — Samtidig må man vel ta med i betraktningen at kanskje ønsket om å «drive for seg selv» er mere rotfestet hos de små bedriftsledere enn de store.

Det er innlysende at det er bedriftene eller bransjen selv som må ta initiativet til og ansvaret for kollektive tiltak av denne karakter. De lokale svenske føretagerføreninger synes å være et mønster som med fordel kunne brukes i Norge. Slike «foretaksforeninger» burde komme som et supplement til det arbeide som STI og DUF i dag gjør.

I Hygen-utvalgets innstilling er det foreslått at myndighetene skal søke å stimulere til etablering av såkalte småindustrisentra hvor likeartede småbedrifter søkes samlet for på den måten å gi et tilstrekkelig grunnlag for et samarbeide om kjøp, salg, finansiering m. v.

Direkte finansiell støtte for å stimulere til samarbeid mellom småbedriftene bør overveies. Ofte er det nemlig forbundet med ganske store startkostnader å få fellestiltak realisert. Et statlig tilskott vil derfor kunne bidra til å overvinne den motvilje som kan være til stede hos enkelte bedrifter mot slike engasjementer. Men som en retningslinje bør samarbeidet være så levedyktig at det senere finansierer sin egen virksomhet ved egne midler.

For fellestiltak av noe større omfang kan Hjemmeindustriens Omstillingsfond komme inn som et hensiktsmessig virkemiddel. Fondet har i flere tilfelle gitt støtte til dannelse av grupper av bedrifter med sikte på felles eksportfremstøt, teknisk samarbeid m. v., Norexport A/L, som er et andelslag under Stål- og Metallbedrifters Forbund, er et eksempel blant mange på et samarbeide som har fått fondets hjelp.

Underleverandørsystemet har lenge vært drøftet nærmest som småindustriens redningsplanke, men lite har kommet ut av diskusjonen. Det har vel sin forklaring i at de større bedrifter innen norsk industri ikke har nådd en slik størrelse og heller ikke arbeider på slike områder at en omfattende bruk av underleverandører er hensiktsmessig. Selv i land med en helt annen idustristruktur enn vår, tar det øyensynlig tid før systemet for alvor slår igjennom. Frankrike synes å ha kommet langt. Interessant er å se den utvikling som startet i Bordeaux, hvor det innenfor verkstedindustrien ble etablert hva man kunne betegne som en underleverandørbørs. Ideen har spredt seg, og det eksisterer nå visstnok 25 slike underleverandørbørser i Frankrike.

Spørsmålet er om ikke en slik underleverandørbørs for de nordiske land var verdt å overveie?

Det er selvsagt mange varianter for bedriftssamarbeidet som her kunne omtales. En skal begrense seg til å henlede oppmerksomheten på etableringen av selskaper med formål maskinutleie. Særlig for nystarting av små bedrifter hvor kapitalen som oftest er mangelfaktoren, kan «leasingfirmaer» ha en oppgave å fylle. Bankforeningen har såvidt en vet tatt opp spørsmålet om leasingselskaper kan gis en større kredittpreferanse enn hittil.

Finansiering.

Selv om det foreligger svært sparsomme opplysninger om småindustriens finansieringsproblemer, er det all grunn til å anta at bedriftenes kapitalproblem er forholdsvis større for de små enn for de store bedrifter. Ifølge en amerikansk rapport til OECD's småindustrikonferanse i 1964 er det gitt uttrykk for at kjernen i de små bedrifters finansieringsproblem er å finne blant småindustrien. Videre at det som oftest er de nystartede bedrifter og de bedrifter som forsøker seg på nye produkter og nye prosesser, som har det største, udekkede kapitalbehov.

Rapportens konklusjon er: Det er mere mangelen på investeringskapital enn driftskapital som er småbedriftenes «hodepine». Dessuten at behovet er størst når det gjelder investeringer i bygninger og større produksjonsutstyr.

Det er nokså vanlig antatt at småbedriftene gjennomgående taper i konkurransen med storbedriftene når bankene gir sine lån. Det behøver nødvendigvis ikke være at småbedriftene har dårligere prosjekter å legge frem enn de store hva angår lønnsomhet og sikkerhet. En ofte forekommende årsak er manglende evne til presentasjon av de små bedrifters låneønsker. Småindustrien trenger derfor finansiell assistanse dels fra bankene- og dels fra myndighetenes side.

En styrkelse av kredittgivningen til småindustrien synes berettiget. Formene og omfanget for denne kreditt kan diskuteres. Flere offentlige kredittinstitusjoner kan i større eller mindre omfang yte kreditt til små- og mellomstore bedrifter. Den viktigste er utvilsomt Distriktenes Utbyggingsfond som allerede har ytet et stort antall lån til små og mellomstore foretak i økonomisk sett svake distrikter. Vi

har Tiltaksfondet, i noen grad også Industribanken, og Håndverks- og Småindustrifondet som nå skal få økt sin kapital.

Norges Håndverks- og Industribedrifters Forbund har foreslått et særskilt finansieringsinstitutt for håndverk og småindustri. Forslaget har vært vurdert, men det er ikke ennå tatt noe standpunkt til det.

Rent generelt blir det ikke større finansielle ressurser til rådighet om det etableres flere nye kredittinstitutter. Man står her som på de fleste områder overfor spørsmålet om prioritering.

Før myndighetene etablerer et nytt kredittinstitutt bør småbedriftenes kapitalproblemer ha vært gjenstand for en mer inngående analyse. Det kan her vises til den refererte amerikanske rappport. Hvis denne rapports konklusjoner noenlunde dekker også de norske forhold, kan det vel tenkes andre veier for å løse småbedriftenes finansieringsvansker.

Industribygg for utleie kan hjelpe mange mindre bedrifter, — kanskje ikke minst de som ønsker å gå i gang med noe nytt.

Leasingselskapene kan møte småindustrien når det gjelder maskininvesteringer.

Factoringselskaper, som vi har fått noen av (f. eks. Møbelfinans A/S Ålesund, Møbelfinans Østlandet og Tekstilfinans) kan gi en hjelp når det gjelder driftskapitalbehov.

For et par uker siden ble det offentlig kjent at det var etablert et selskap, A/S Incentiv, hvis hovedformål er å løse de mindre og mellomstore bedrifters finansierings- og lederproblemer. Selskapet tar sikte på å gå inn med kapital og fagfolk i vekstkraftige industrier. Samtidig vil Incentiv i den grad forholdene tilsier det, søke å stimulere fusjoner av bedrifter.

Etableringen av A/S Incentiv er en interessant nyskapning på det finansielle område. Mønsteret har man vel bl. a. fra Sverige, hvor finansieringsselskapet Incentiv A/B har virket i noen tid med godt resultat. Dette selskap deltar også i det norske selskap med en mindre aksjepost.

Det er selvsagt vanskelig å vite på forhånd hvorledes de norske små- og mellomstore bedrifter vil reagere på et slikt finansieringsselskap. Småbedriftene er vel kanskje mere på vakt overfor fremmede aksjeinteresser i sine foretak enn de større bedrifter. Ofte foretrekkes vel lån fremfor aksjetegning.

Interessant er det i denne relasjon å merke seg at A/S Icentiv, ifølge stifternes eget utsagn ikke tar sikte på å erverve aksjer i andre selskaper «for å sitte med dem». Selskapet tar tvertimot sikte på å drive opp bedrifter finansielt og faglig for så å trekke seg ut igjen når bedriftene kan stå på egne ben.

Hva det norske investeringsselskap kan føre

SOSIALØKONOM

I Kirke- og undervisningsdepartementet, Avdeling for utredning og planlegging, er det ledig et vikariat i konsulent I-stilling for sosialøkonom med interesse for utdanningsøkonomi.

Stillingen lønnes etter lønnsklasse 19 med brutto årslønn kr. 28 990,— stigende til kr. 34 370,— etter 6 år.

Lovfestet pensjonsordning med 6% innskudd av regulativlønnen.

Søkere må opplyse om de kan nytte begge de offisielle målformer. Den som blir tilsatt må legge fram tilfredsstillende helseattest.

Søknad med bekreftede avskrifter av vitnemål og attester sendes Kirke- og undervisningsdepartementet, Administrasjonskontoret, Bygdøy Alle 1, Oslo-dep, innen 31. januar 1966.

til får tiden vise. De svenske erfaringer fra lignende selskaper tyder på at dels retter disse selskaper sin interesse mot bedrifter som har forbigående vanskeligheter, men som investeringssselskapet regner med har utviklingsmuligheter, dels er interessen konsentrert om aktivt å drive frem en strukturrasjonalisering. I det store og hele synes investeringsselskapenes virksomhet rettet mot de mellomstore bedrifter.

Skattepolitikken.

I regjeringserklæringen er det gitt uttrykk for at «Regjeringen vil ta sikte på opphevelse av den skattemessige forskjellsbehandling av store og små bedrifter og en harmonisering av skattleggingen av personlig eide bedrifter og aksjeselskaper». Det varsles også at Regjeringen vil oppnevne en bredt sammensatt komité til å foreta en omfattende vurdering av vårt skatte-, avgifts- og premiesystem.

Den intensjon som det her er gitt uttrykk for, er klar i sin målsetting, idet den tar sikte på å lette skattetrykket særlig for de små bedrifter. Før forslagene til skattendringer foreligger er det selvsagt ikke mulig å antyde noe om hvilke virkninger for småindustrien endringene vil få.

Her skal en begrense seg til den skattemessig forskjellsbehandling mellom store og små bedrifter som i dag eksisterer. Forskjellige behandlinger finnes iførste rekke i reglene for åpningsavskrivninger (lov av 6. juli 1957) hvor inntil 25 pst. av den del av driftsmidlers kostpris som overstiger kr. 500 000,— kan kreves fradratt over 5 år og fra og med det år hvori byggearbeidet er påbegynt.

Det dreier seg her med andre ord om en forsert avskrivning for de særlig kapitalkrevende investeringer. En skal ikke komme nærmere inn på grunngivningen for den minstegrense på 0,5 mill. kroner som her er satt. Systemet med åpningsavskrivning eller initial allowance er nyttet i flere land. Vår ordning med åpningsavskrivning er i noen utstrekning en videreføring av et system med overprisavskrivning som vi hadde fra 1921—1950.

Forskjellsbehandlingen kan fjernes, på forskjellig måte. Hvis endringen innebærer at de større bedrifter mister sin adgang til åpningsavskrivning, vil skatteendringen være et tilbakeskritt, og skattepolitisk vil en da forsinke den ønskede strukturrasjonalisering innen flere bransjer. Det er grunn til å anta at forskjellsbehandlingen fjernes ved at minstegrensen helt oppheves hvis det skattemessig da ikke byr på for store problemer for visse landkommuner. Denne skatteendring vil gi fordeler selv om man ikke skal overdrive virkningene. Det dreier seg her ikke om noen skattelette, men en forsert avskrivning. Hvorvidt man kan dra nytte av lempeligere avskrivningsregler, vil være avhengig av driftsresultatet til enhver tid.

Den øvrige forskjellsbehandling gjelder:

— *Skattefrie fondsavsetninger for senere investeringer i strøk med sysselsettingsvansker (lov av 9. juni 1961), hvor en bedrift minst må ha en inntekt på kr. 500 000 for å kunne nyttiggjøre seg adgangen. Denne lov har hatt liten betydning.*

— *Adgangen til skattefrie avsetninger til investeringsfond (lov av 14. des. 1962). Avsetningsadgangen er her begrenset til minst 20 000 kroner.*

— *Skattefrie fondsavsetninger til markedsbearbeiding og forsking (lov av 14. des. 1962) hvor minste årsinntekt er 50 000 kroner.*

Den viktigste skattebestemmelse er her den generelle avsetningsadgang til investeringsfond (eller konjunkturreguleringsfond). Den har interesse for alle bedrifter. Minstegrensen er imidlertid allerede så lav at store forandringer vil det ikke bli skattemessig sett for de mindre bedrifter om forskjellsbehandlingen fjernes.

Viktig for å stimulere til integrering hvor dette ansees ønskelig, er de skatteregler som gjelder beskatning av gevinst ved salg av akskjer. I lov av 9. juni 1961 er det inntatt et tillegg til skatteloven som gir Kongen myndighet til hel eller delvis dispensasjon fra skatteplikt ved aksjesalg som er ledd i en strukturrasjonalisering. Det har overfor myndighetene vært pekt på at en slik dispensasjonsadgang kan lede til tvil og usikkerhet og er dessuten tidkrevende. Det foreslås derfor at reglene om beskatning av selgende gruppe helt oppheves.

Ved de rene fusjoner oppstår det andre skatteproblemer, bl. a. beskatning som følge av oppskrivning av aksjekapital, noe som ofte vil være nødvendig å gjennomføre for å få en fusjon etablert. Av interesse er også de nåværende skattebestemmelser hvor adgangen til å fremføre underskudd bortfaller i de tilfeller hvor virksomheten nedlegges eller på annen måte opphører. Bestemmelsen i dens nåværende utforming synes å motvirke den omlegging og spesialisering av produksjonen som mange mener nå er nødvendig for å styrke norsk industris konkurranseevne.

Det er ønskelig at skattepolitikken får en slik utforming at den skaper rasjonelle vilkår for bedriftskonsentrasjoner innenfor de industrier hvor det ansees for nødvendig. En omlegging i den retning kan være et viktig supplement til reformer som tar sikte på å oppheve den skattemessige forskjellsbehandling etter bedrifts størrelse som er nevnt i det foregående.

Forsking.

Småindustriens problemer er kanskje i første rekke ikke knyttet til deres egen forskningsaktivitet. En regner da ikke med at forskning

omfatter det løpende utviklingsarbeid som foregår daglig i enhver bedrift, og som også må skje innenfor småindustrien.

Teknisk sett er nok småbedriftenes viktigste oppgave så langt det er praktisk mulig å være ajour med de tekniske nyskapninger som de store bedrifter skaper ved sin forskning og sitt utviklingsarbeide. I vår tid kan det alene være en vanskelig og krevende oppgave for selv større bedrifter.

Men også de små industribedrifter bør ha kontakt med forskningsmiljøet enten til et bransjeinstitutt og/eller et av oppdragsinstituttene. Et interessant eksperiment er det «Forskningsabonnement» som Norsk Produktivitetsinstitutt i samarbeide med Sentralinstituttet for Industriell Forskning for kort tid siden fikk istand med 10 mindre og mellomstore bedrifter. Formålet med dette abonnement er å skape kontakt mellom bedrift og et forskningsinstitutt for så å få kartlagt og konkretisert eventuelle forskningsoppgaver.

Som avslutning vil jeg forsøke å gi en kort oppsummering av mine hovedsynspunkter.

Oppsummering.

Begrepet småindustri er ikke klart avgrenset. Likevel har begrepet en økonomisk og sosial identitet.

Begrepet må gis en langt videre definisjon enn hva som har vært vanlig i Norge. «Småindustri» er noe vesentlig mer enn bedrifter med inntil 5 ansatte. Vi kan trygt regne med alle bedrifter med under 50 ansatte som et generelt størrelsesmål for småindustri i Norge. (For handel og tjenestenæringer vil vi måtte operere med et annet minstemål).

«Småindustri» får derved en helt annen dimensjon. Deres betydning for norsk industriutvikling kommer i riktigere forhold. Følgelig må også interessen for de små industriers problemer også få en ny dimensjon.

Innenfor visse produksjonsområder, særlig ved produksjon av råvarer, halvfabrikata og standardiserte artikler, går utviklingen de små driftsenheter imot. Ønsker vi å være konkurransedyktige på disse felter, som i virkeligheten berører våre viktige og tradisjonelle eksportindustrier og noen av våre hjemmeindustrier, må vi legge forholdene til rette for de store driftsenheter.

Utviklingen de siste 10 år har vist at vi har fått større bredde i vår industriutvikling. Eksportstatistikken for hjemmeindustriene viser en oppmuntrende tendens. Vår fremtidige industrielle ekspansjon må i stigende utstrekning falle på de produksjonsområder hvor våre naturlige forutsetninger ikke lengre er utslagsgivende. Vi må her satse på faglig dyktighet, design og kvalitet.

På disse produksjonsområder er det vanskelig å si hva som er den optimale bedriftsstørrelse. En liten bedrift kan her være like konkurransedyktig og lønnsom som en større bedrift. Det er på slike produksjonsfelter at småindustrien har en sjanse med sitt individuelle initiativ, originalitet og personlige utfoldelser.

Det er ikke behov for en politikk som retter seg spesielt mot små bedrifter fordi de er små. Hovedmålet for industripolitikken må være lønnsomme og konkurransedyktige bedrifter. Parallelt med en politikk som bevisst stimulerer til større produksjonsenheter innenfor visse industrier, kan man satse på småindustri på visse felter fordi dette er en hensiktsmessig og konkurransedyktig enhet.

Men én ting synes nokså klar, — også de små bedrifter må omstille seg til ny teknikk og nye markedsforhold. Offentlige støttetiltak blir nødvendig på flere felter for å overvinne de små bedrifters handicap, men kanskje mer her enn på noe annet område vil spørsmålet om å leve eller dø være avhengig av den enkelte manns initiativ og pågangsmot.

FORTS. FRA S. 28

SOSIALØKONOMISK EMBETSEKSAMEN

eventuelt hvordan De ville bygge ut teorien for at den skulle passe bedre for slike goder.

Teoretisk økonomi II.

Gi en teoretisk-økonomisk tolking av uttrykket «mangel på arbeidskraft». Noen mener at «mangel på arbeidskraft» kan avhjelpes ved å ta inn folk fra utlandet. Hva er Deres mening om dette?

Penge- og finanslære.

Samme oppgave som til gammel ordning.

Næringsøkonomi.

Samme oppgave som til gammel ordning.

Spesialfag.

Bedriftsøkonomi.

Samme oppgave som til gammel ordning.

Internasjonal økonomi.

Om stabilisering av råvarepriser på det internasjonale marked.

Økonometri.

Sterk samvariasjon mellom forklaringsvariablene i en økonomisk relasjon er ofte en hindring når det gjelder å estimere relasjonens koeffisienter. Hvorfor? Hva er de viktigste grunner til at vi ofte får slik sterk samvariasjon?

FORTS. FRA S. 13 **RASJONALISERINGSARBEIDET**

fentlige regler skal i betydelig større grad enn før bare fastsette den besetning som er nødvendig for skipets og besetningens sikkerhet og trivselen ombord når skipet sees som en felles arbeidsplass. Sikkerhetsbemanningen — den bemanning som er nødvendig for å seile skipet sikkert fra havn til havn — vurderes primært ut fra skipets tekniske standard og type.

Med dette har man nådd den egentlige målsetting for rasjonaliseringsarbeidet i handelsflåten, nemlig å legge forholdene til rette for en videregående teknisk rasjonalisering.

De nye bemanningsforskrifter gir uttrykk for hva man i dag finner å måtte kreve av bemanningen ombord på de enkelte skip. Den akselerende utvikling på det tekniske område vil imidlertid medføre at de forskrifter man nå fastsetter om noen år vil være foreldet. Det er derfor viktig at utviklingen følges med et våkent øye, og at myndighetene lemper på kravene etter hvert som forholdene legges til rette for det. Man må således unngå å låse seg fast i rent statiske vurderinger når man vet hvilken rivende utvikling som foregår på alle felter.

Den oppmykning man har forventet, og som nå også har skjedd med bemanningsforskriftene, har allerede gitt seg utslag i økt anvendelse av automasjon på nye skip. Dette har betydd ekstra investeringer av til dels betydelige dimensjoner som man imidlertid håper vil kunne forsvares ved innsparinger i driftsutgiftene. Legges bemanningsreglene slik til rette at automasjon kan erstatte arbeidskraft der det er hensiktsmessig, vil det utvilsomt skje store omveltninger også på dette felt i den norske handelsflåte i den kommende tid.

Det er av særlig betydning å fremme en slik utvikling nettopp innen handelsflåten hvor mannskapsmangelen er et betydelig problem. Etter hvert som levestandarden stiger, må vi enn videre regne med at det vil bli stadig vanskeligere å få folk til å velge sjømannsyrket. De mannskapsproblemer rederiene har stått overfor har man hittil greid å løse ved å benytte utenlandsk arbeidskraft. I dag er ca. 25 % av de ansatte i handelsflåten utlendinger. Imidlertid merkes nå at også i de land hvor vi tradisjonelt har rekruttert sjøfolkene fra, er det færre og færre som ønsker å ta arbeid til sjøs, også der som følge av den stigende levestandard og fordi ungdommen stadig søker en videregående teoretisk utdannelse.

Nettopp den stigende utdannelsestilbøyelighet blant ungdommen er imidlertid en utfordring til skipsfarten fordi fremtiden innen denne næring vil bli bestemt av hvorvidt den kan bygge på en velskolert ungdom. En nødvendig forutsetning er at investeringer i automasjonsutstyr og andre arbeidsbesparende tekniske innretninger kan gjøres rentable.

Av innholdet i neste nummer:

Neste nummer vil utkomme ca. 25. februar.

Neste nummer vil være et referat fra Sosialøkonomisk Samfunns Høstkonferanse 1965 — «Fra informasjon til beslutning» — og vil inneholde de foredrag som ble holdt på konferansens første dag:

Professor, dr. philos. Trygve Haavelsmo, Universitetet i Oslo:
MODELLTENKNING OG BESLUTNINGSPROSESS
Hvordan virker samspillet mellom analytisk formulering og optimal beslutning?

Adm. direktør Bjarne Hurlen, Kongsberg Våpenfabrikk:
TOPPLEDELSENS INFORMASJONSBEHOV
Praktiske erfaringer og nye mål.

Konsulent, sivilingeniør Birger Lie, Norsk Produktivitetsinstitutt:
LANGTIDSPLANLEGGING
Behov og form for økonomisk planlegging på lang sikt.

Professor Olav Harald Jensen, Norges Handelshøyskole:
INVESTERINGSANALYSE
Hvilke hovedproblemer reiser investeringskalkyler og hvordan kan de løses?

Konsulent, cand. oecon. Per Sletten, Industrikonsulent A/S:
LIKVIDITETSBUDSJETTERING
Likviditetsbudsjett som hjelpemiddel i langtidsplanleggingen.

SOSI-A-TETSNYTT

Thomas Hansen, (cand. oecon. 1963), tidligere ansatt ved A/S Askim Gummivarefabrikk, er nå ansatt som førstesekretær i Statistisk Sentralbyrå.

Mikael Selsjord, (cand. oecon. 1952), byråsjef i Statistisk Sentralbyrå, har siden slutten av september 1965 arbeidet som FN-ekspert i Kenya. Ekspertoppdraget gjelder for et år.

Per Polden, (cand. oecon. 1962), konsulent i Kirke- og Undervisningsdepartementet, har fått permisjon fra sin stilling for ett år fremover for å være knyttet til A/S Andersson & Skjånes.

Thor Wessel, (cand. oecon. 1956), ansatt hos A/S Andersson & Skjånes, er tiltrådt ny stilling i A/S Norske Shell.

Arne Øien, (cand. oecon. 1954), byråsjef i Statistisk Sentralbyrå, reiser i denne måned til Pakistan for å tiltre FN-oppdrag.

Tore Johansen, (cand. oecon. i 1954), tidligere universitetsstipendiat, tiltrådte 1. januar d. å. stilling som universitetslektor i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo.

Jan Serck-Hansen, (cand. oecon. 1957), tidligere universitetslektor i sosialøkonomi, tiltrådte 1. august f. å. stilling som dosent i sosialøkonomi ved Universitetet i Oslo.

Arnljot Strømme Svendsen, (cand. oecon. 1946), tidligere dosent i skipsfartsøkonomikk ved Norges Handelshøgskole, er utnevnt til professor i skipsfartsøkonomikk samme sted.

Erik Himle, (cand. oecon. 1948), tidligere samferdselsminister, er ansatt som sekretær for arbeiderpartiets stortingsgruppe.

Reidar Melien, (cand. oecon. 1952), tidligere statssekretær i Industridepartementet, har tiltrådt stilling som avdelingssjef i A/S Årdal og Sunndal Verk.

Per Dragland, (cand. oecon. 1952), tidligere statssekretær i Finansdepartementet, er etter regjeringsskiftet gått tilbake til sin tidligere stilling ved Landsorganisasjonens økonomiske kontor.

Kjell Holler, (cand. oecon. 1950), tidligere sjef for LO's økonomiske kontor, er ansatt som administrerende direktør i forsikringsselskapene «Samvirke».

Erik Ribu, (cand. oecon. 1947), tidligere statssekretær i Samferdselsdepartementet har gått tilbake til sin stilling i Handelsdepartementet.

Roar Wist,(cand, oecon. 1954), har fra 1. januar tiltrådt stilling som soussjef i Aannonsens jernvarefabrikk.

Når det gjelder eksamenskandidatene våren 1965 har vi erfart at:

Harald M. Fure er ansatt som konsulent i A/S Dataship.

Tore I. Hurv er ansatt som sekretær i Statistisk Sentralbyrå.

Johan H. Iversen er ansatt som konsulent i A/S Dataship.

Kristen Knudsen er ansatt hos R. S. Platou A/S.

Vidar J. Ringstad, er ansatt som forskningsstipendiat ved Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo.

Tore Rogne er ansatt ved Fakta, Instituttet for Markedsforskning og Meningsmåling.

Anne Margrethe Aas er ansatt ved A/S Andersson & Skjånes.

For eksamenskandidatene høsten 1965 har vi erfart at:

Hilde Bojer er ansatt som vitenskapelig assistent ved Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo.

Sven G. Andersen er ansatt ved A/S Årdal og Sunndal Verk.

Olav T. Dolve er ansatt ved Transportøkonomisk Institutt.

Leif T. Eide er ansatt i Norges Bank.

Bjørn Gravløkken er ansatt i Christiania Bank og Kreditkasse.

Tore Nygaard er ansatt i Den norske Creditbank.

Erik Steine-Eriksen er ansatt i A/S D-No-Fa og Lilleborg Fabrikker.

Per Halvor Vale er ansatt som vitenskapelig assistent ved Landbruksøkonomisk Institutt, Norges Landbrukshøgskole.

Husker De

Stimulator?

Da bør De lese

OBSERVATOR!

OBSERVATOR er Stimulator's verdige etterfølger som miljøskapende og miljøbevarende organ for sosialøkonomiske studenter. Tidsskriftet utkommer med 7 nummer i året og er utgitt av Sosialøkonomisk Samfunns Studentforening — FREDERIK. Abonnement koster kr. 10,— pr. år. (for kandidater) og kan tegnes ved henvendelse til

OBSERVATOR

FREDRIKSGATE 3, OSLO 1. TELEFON: 200357

Sosialøkonomisk embetseksamen

Eksamensoppgaver høstsemesteret 1965

I. AVDELING

Økonomisk avsnitt.

Teoretisk økonomi I (mikro).

Gi en analyse av faktorer som bestemmer pris og omsatt kvantum av en vare i et marked hvor det er

a) mange etterspørrere og mange tilbydere,

b) mange etterspørrere og en tilbyder.

Drøft, for begge alternativer, virkningen på markedsprisen og det omsatte kvantum av at det pålegges en fast stykkskatt på omsetningen av varen.

Næringsøkonomi.

Gi en oversikt over de organisasjonsmessige forhold ved omsetning av jordbruksprodukter i Norge i dag. Forsøk å anvende økonomisk teori til en diskusjon av hvordan forholdene i jordbruket ville ha vært om vi hadde hatt andre markedsformer for omsetning av jordbruksprodukter enn de vi har i dag. Drøft ett eller flere alternativ.

Teoretisk økonomi II (makro)

Drøft mulighetene for å øke investeringene i et land ut fra en situasjon der det på forhånd er full sysselsetting. Diskuter spesielt hvilke tiltak staten kunne sette i verk for å oppnå en slik økning.

Sosiallære.

Gi en framstilling av de faktorer som har vært bestemmende for endringer av fødselstallet i Norge fra 1920 til i dag.

Statistisk avsnitt.

Teoretisk statistikk.

Vi stiller oss i kø foran en ekspedisjonsluke og regner med at ventetiden, X, før vi kommer fram til luken er eksponensielt fordelt med forventning a minutter. Videre antar vi at ekspedisjonstiden, Y, ved luken er uavhengig av X og eksponensielt fordelt med forventning b minutter.

1. Finn forventning og varians for den samlede tiden, $Z = X + Y$, fra ankomsten til køen og til ekspedisjonen er ferdig.
2. Finn sannsynlighetstettheten for Z når a er lik b.
3. Vis at når a er forskjellig fra b, blir sannsynlighetstettheten for Z:

$$g(z) = \frac{1}{a-b}\left(e^{-\frac{z}{a}} - e^{-\frac{z}{b}}\right)$$

for $z > 0$, $g(z) = 0$ ellers.

Kontroller punkt 1 ved å utlede forventning og varians for Z direkte ut fra $g(z)$.

4. Vi har bare 20 minutter til rådighet. Hva er sannsynligheten for å bli ekspedert ferdig i løpet av denne tiden hvis $a = 10$ og $b = 5$?
5. Vi spør ham som står foran oss i køen om han tror verdiene gitt i punkt 4 for a og b er riktige. Han mener at a kan være riktig, men b må være større. Han forteller at det tok $z = 25$ minutter i alt å bli ferdig forrige gang han var der. Bør vi gi ham rett ut fra denne observasjon? Forklar metoden De bruker og hvilke egenskaper den her.
6. Forklar hvordan De ut fra n observasjonssett for X og Y kan konstruere et konfidensintervall for a, et for b og et for $\frac{a}{b}$ med gitt konfidensgrad for hvert enkelt, f. eks. 0,90.

Beregn de tre intervallene ut fra de $n = 5$ observasjonssettene nedenfor.

Obs nr. i	x i	y i
1	2	3
2	8	2
3	5	6
4	11	5
5	4	3

Anvendt statistikk.

Gi et opplegg til en befolkningsprognose for de enkelte årsklasser i skolepliktig alder i Norge for hvert enkelt kalenderår 15 år framover i tiden. Oppgi hvilke statistiske kilder De vil bruke, og drøft valg av forutsetninger for prognosen.

II. AVDELING

Gammel ordning.

Teoretisk økonomi.

Hva er de viktigste forhold som bestemmer hvor sterk den økonomiske veksten i et samfunn skal bli?

Bedriftsøkonomi.

Hvilke faktorer påvirker en bedrifts etterspørsel etter fast realkapital? Gjør spesielt rede for hvordan skatt på overskuddet påvirker denne etterspørsel.

Næringsøkonomi.

Gjør rede for de viktigste formene for private konkurranseregulering, deres virkning på effektiviteten i samfunnsøkonomien og den stilling norsk trustpolitikk har tatt til dem.

Offentlig økonomi.

Hvilke sammenfallende og hvilke ulike hensyn kan gjøre seg gjeldende ved utformingen av beskatningssystemene for staten og for kommunene?

Sosiallære.

Gi en framstilling av de sosiale konsekvenser av en avvikling av prissubsidiene i Norge.

Nærings- og sosialstatistikk.

Drøft det grunnlag som den offisielle statistikk gir for en løpende analyse av den økonomiske aktivitet (konjunkturutviklingen) her i landet. Pek på forbedringer av statistikken, som De mener er ønskelige.

Penge- og kredittlære.

Renten som virkemiddel i den økonomiske politikk.

Ny ordning.

Teoretisk økonomi I.

Gjør kort greie for hvordan en kan utlede individets etterspørsel etter konsumgoder som funksjon av priser og inntekt.

Drøft hvordan denne teorien passer for varige forbruksgoder, og vis

Forts. side 25.

Eksamensresultater

Navn	Det økonomiske avsnitt				Det statistiske avsnitt			Hovedkarakter I. avd. (Exam. oecon.)
	Skriftlige prøver			Muntlig prøve	Skriftlige prøver		Muntlig prøve	
	Teoretisk økonomi	Nærings-økonomi	Sosial-lære		Teoretisk stati-stikk	Anvendt stati-stikk		
Bjerkholt, Olav	2,80	2,65	2,30	2,63	2,10	2,50	2,13	2,46
Bloch, Terje	2,45	2,85	2,75	2,75	2,35	2,75	2,35	2,62
Bøch, Roar	3,15	2,70	2,75	2,88	2,60	2,60	2,68	2,77
Engebretsen, Jon Dahl	2,55	2,85	2,50	2,42	2,30	2,70	2,30	2,51
Engernes, Ingar Kolbjørn	2,90	2,55	2,65	2,62	2,80	2,85	2,73	2,72
Fløttum, Erling Joar	2,60	2,80	2,45	2,57	2,65	2,80	2,70	2,65
Fossing, Per Andreas	3,00	3,10	2,55	2,83	2,95	3,10	2,88	2,91
Halden, Bjørn Erik	2,95	2,95	3,05	2,87	2,85	2,75	2,78	2,88
Hanssen, Kjell Normann	3,25	2,80	2,80	2,78	2,80	2,80	2,70	2,84
Hermansen, Thor	2,95	2,75	2,60	2,73	2,80	2,65	2,80	2,75
Holmøy, Jan Dagfinn	2,75	2,55	2,85	2,83	2,60	2,90	2,60	2,73
Lund, Geir Surne	2,80	2,70	2,85	2,53	3,10	2,75	2,90	2,79
Lyche, Arvid Erling	2,90	2,70	2,75	2,85	2,80	3,10	2,75	2,84
Mo, Idar Torbjørn	2,70	2,70	2,80	2,60	3,00	2,90	2,85	2,78
Rasmussen, Kjell Andreas	2,90	2,75	2,85	2,70	3,10	2,95	2,95	2,87
Selbyg, Arne Johan	3,05	3,10	2,70	2,68	2,80	2,75	2,63	2,81
Sletner, Hans Gunnar	3,30	3,20	2,75	3,12	2,75	2,35	2,70	2,90
Strøm, Steinar Øivind	2,30	2,75	2,70	2,43	2,60	2,60	2,63	2,56
Svorstøl, Olaf Sierraalta	2,85	2,90	2,75	2,73	3,30	2,65	2,95	2,87
Tønder, Johan-Kristian	2,80	2,45	2,95	2,65	2,45	2,60	2,50	2,63
Vang, Frits Karstein Harry	2,80	2,80	2,85	2,85	3,50	2,80	2,93	2,93
Viste, Jon Olav	2,80	2,85	2,80	2,83	3,20	2,80	2,88	2,88
Vollset, Vigdis	2,55	2,55	2,50	2,47	2,70	2,25	2,50	2,50

Navn	Skriftlige prøver					Muntlig prøve	Hovedkarakter	
	Teoretisk økonomi		Nærings-økonomi	Penge- og finans-lære	Selvvalgte fag		II. Avd.	Embets-eksamen (cand. oecon.)
	Oppg. A	Oppg. B						
Anderssen, Sven Gustav	2,60	2,95	2,45	2,65	2,95	2,75	2,73	2,78
Dolve, Olav T.	2,80	3,50	2,80	2,95	2,75	2,76	2,89	2,85
Eide, Leif T.	3,00	2,60	2,60	2,65	2,70	2,59	2,67	2,63
Gravløkken, Bjørn	2,80	3,30	2,60	2,55	2,60	2,85	2,80	2,75
Nygaard, Tore	2,55	2,75	2,75	2,70	2,50	2,61	2,64	2,68
Steine-Eriksen, Eirik	2,75	3,00	2,80	2,95	2,70	2,92	2,87	2,91
Vale, Per Halvor	2,80	2,55	2,35	2,70	3,10	2,73	2,71	2,62
Aarre, Thor	3,00	3,15	2,60	2,80	2,75	2,98	2,90	2,87

Navn	Teoretisk økonomi	Offentlig økonomi	Spesial oppgave	Nærings-økonomi	Penge- og kreditt-lære	Bedrifts-økonomi	Sosial-lære	Muntlig prøve	Hovedkarakter	
									II. avd.	Embets-eksamen
Bojer, Hilde	2,25	2,60	2,65	2,40	2,80	2,45	2,80	2,55	2,55	2,50

Sosialøkonom-Siviløkonom-Jurist

til

Norges Rederforbund

Norges Rederforbund søker en sosialøkonom/siviløkonom/jurist til arbeid med statistiske, økonomiske og skipsfartspolitiske saker, gjerne med erfaring fra arbeid med internasjonale spørsmål.

Vi er beredt til å betale en dyktig mann etter kvalifikasjoner. Mindre leilighet vil, hvis det er ønskelig, bli stillet til disposisjon.

Søknad med attestkopier bes sendt Norges Rederforbund, Rådhusgt. 25, Oslo 1.

REKLAMETRYKK A.S - BERGEN